

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑
จดหมายเหตุ^๑ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
๑
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

๕๕
๑๕๑.๓๐.๕๗
๖ ๑๒๑๒ ๖

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑

จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม

หมอ คี บี บร็คเคส แต่ง

นายข้วน อินทวงศ์ เปรียญ แปลเป็นภาษาไทย

พิมพ์ ในงานศพพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน)

บ ช, ร จ ม, ร ป ฮ,

เดือนตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ^{๒๑}พิมพ์

ตำบลดอนราชบุรี จังหวัดพระนคร

วันที่ ๑ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑

จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม

หมอบ ดี บี บริดเจต์ แต่ง

นายบัวน อินทวงศ์ เปรียญ แปลเป็นภาษาไทย

พิมพ์ในารศพพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน)

บ ช, ร จ ม, ร ป ฮ,

เดือนตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขห้อง จข.

๑๕๑. ๕๐๕๗

เลขหมู่ บ ๔๑๒ ๗

เลขทะเบียน น.๓๐๖.๖๕๖๗

คำนำ

หมอบรัดเล ได้พิมพ์หนังสือไว้เรื่องหนึ่งเรียกว่า ขางกอกกา
แลนคา เป็นทำนองประคิติน พิมพ์ละเล่ม เริ่มแต่คฤศตศก ๑๘๕๘
ในรัชกาลที่ ๔ มาจนคฤศตศก ๑๘๗๓ ในรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๐๒-
๒๔๑๖) ในหนังสือนี้มีเรื่องต่าง ๆ ในทางโบราณคดีที่น่ารู้หลายเรื่อง
จะยกเป็นตัวอย่างดังเช่นจดหมายเหตุเรื่องที่พักมิชชันนารีอเมริกันแรก
เข้ามาถึงสยามประเทศนี้ เมื่อในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งหมอบ
รัดเลแต่งเองบ้าง มิชชันนารีคนอื่นแต่งบ้าง ข้าพเจ้าคิดใคร่จะแปล
ออกพิมพ์เป็นภาษาไทยมานานแล้ว แต่ยังขัดข้องอยู่ด้วยติดการอื่นจะแปล
เองไม่ได้ และหาตัวผู้อื่นที่จะแปลยังไม่ได้ก็ต้องรอมานี้บัดนี้มีโอกาส
และเครื่องเตือนใจเกิดขึ้น ด้วยคุณหญิงสารสินสวามิภักดิ์มาแจ้งความ
ยังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ว่าปราณนาจะพิมพ์หนังสือ
แจกเนื่องในทักษิณานุปทานงานฝังศพพระยาสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮ์
สารสิน) ขอให้กรรมการหอพระสมุด ฯ ช่วยเลือกเรื่องหนังสือ
และจัดการพิมพ์ให้สักเรื่อง ๑ ข้าพเจ้าระลึกถึงความหลังแต่ครั้งข้าพเจ้า
แรกเข้ารับราชการเป็นตำแหน่งนักเขียนนายร้อย ในกรมทหารมหาดเล็ก
เมื่ออายุได้ ๑๔ ปี เวลานั้นพระยาสารสิน ฯ เป็นตำแหน่งผู้ช่วยนายแพทย์
อยู่ในกรมทหารมหาดเล็ก ได้เริ่มรู้จักกับข้าพเจ้าแล้วได้เป็นมิตรกันแต่
นั้นมา และภายหลังได้มารับราชการร่วมกันเมื่อพระยาสารสิน ฯ เป็น
ที่พระมนตรีพจนกิจ ครั้งข้าพเจ้าบัญชาการกระทรวงมหาดไทย ได้
ชอบพอกันสนิทสนม กอปรทั้งพระยาสารสิน ฯ เคยมีคุณูปการโดยได้เป็น
เพื่อนเที่ยวทางไกลและได้รักษาเวลาเจ็บป่วย แม่จนเมื่อตัวพระยา
สารสิน ฯ เองป่วยอาการโรคเรื้อรังจนต้องออกจากราชการ และจะไป

ไหนได้ควยลำบากแล้ว ทราบว่าข้าพเจ้าช่วยราชการมากยิ่งอุส่าห์ตามขึ้นไปช่วยรักษาดังบ้านแย่งที่อำเภอขางปอนครั้งหนึ่ง ด้วยความรักใคร่ไมตรีซึ่งนับได้ว่าได้มีต่อกันมาตั้งแต่รู้จักกัน จนตลอดอายุของพระยาสารสิน ฯ ด้วยประการฉะนี้ ในการที่เจ้าภาพมาขอให้ช่วยจัดการพิมพ์หนังสือแจกในวาระศพพระยาสารสิน ฯ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกว่าได้โอกาสแก่ข้าพเจ้า พอจะได้ลงแรงคิดอ่านทำการสนองคุณพระยาสารสิน ฯ บ้าง แม้เล็กน้อย

ในการเลือกเรื่องหนังสือซึ่งจะพิมพ์แจกในวาระศพพระยาสารสิน ฯ ข้าพเจ้าระลึกจนถึงหนังสือจดหมายเหตุเรื่อง พวกมิชชันนารีอเมริกันเข้ามากรุงสยาม ซึ่งได้กล่าวมาข้างต้น เห็นว่าถ้าแปลจดหมายเหตุนี้ ออกพิมพ์แจกในวาระศพพระยาสารสิน ฯ จะเหมาะที่หนักหนา ด้วยพระยาสารสิน ฯ เป็นผู้ทรงวิชาคุณโดยได้เป็นศิษย์พวกมิชชันนารีอเมริกัน ปรากฏว่าเป็นชาวสยามคนแรกที่ได้เรียนวิชาแพทยฝรั่ง (จากหมอ เฮาส์ มิชชันนารีอเมริกัน แล้วออกไปเรียนวิชาต่อในประเทศอเมริกา) จนได้ประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยต่างประเทศ สมควรนับว่าเป็นผู้ทรงคุณวิเศษยิ่งกว่านักเรียนรุ่นเดียวกันอีกประการหนึ่ง บัดนี้มีผู้พอจะแปลหนังสือภาษาอังกฤษได้ ในหอพระสมุด ฯ เอง จึงได้ให้นายบัว อินทวงศ์ เปรียญ แปลจดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามากรุงสยาม พิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๑ เพื่อแจกในวาระศพพระยาสารสิน ฯ หวังใจว่าท่านทั้งหลายที่ได้รับหนังสือเรื่องนี้ไปคงจะพอใจอ่านทั่วกัน

นายพันตรี พระยาสารสินสวามิภักดิ์

พ.ศ. ๒๓๕๑-๒๔๖๘

ประวัติพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน)

นายพันตรี พระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน) บ.ช.
 ร.จ.ม., ร.ป.ช., เกิดในครอบครัวชาวกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ
 วันอังคาร เดือน ๙ แรมค่ำ ๑ ขวอกลัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๓๐
 (พ.ศ. ๒๓๗๑) ตระกูลเป็นพลเรือน บิดาเป็นเชื้อจีนชื่อนายบนจั่ว มารดา
 เป็นไทยชื่อน... พระยาสารสิน ฯ จึงได้ชื่อว่าเทียนฮี้ ตามทางตระกูล
 ฝ่ายบิดา ตระกูลถือพระพุทธศาสนา เมื่อพระยาสารสิน ฯ ยังเป็นเด็ก
 ผู้ปกครองได้นำไปฝากให้เล่าเรียนอักษรสมัยในสำนัก พระอาจารย์ทอง
 วัดทองนพคุณ เรียนอยู่ ๗ ปี พระยาสารสิน ฯ เป็นผู้มีความสนิชอบ
 เล่าเรียนมาแต่น้อย เมื่อเรียนอักษรสมัยของตนแล้ว ผู้ปกครอง
 ประสงค์จะให้เล่าเรียนวิชาชั้นสูงต่อไป ในสมัยนั้นประจวบเวลาพวก
 มิชชันนารีอเมริกันแรกตั้งโรงเรียนรับสอนภาษา และวิชาต่างประเทศขึ้น
 ที่ตำบลสามแคว ไม่ห่างไกลกับที่อยู่ของตระกูลของพระยาสารสิน ฯ นัก
 ผู้ปกครองจึงนำไปฝากให้เล่าเรียนในโรงเรียนของพวกมิชชันนารี ก็
 ลักษณะการที่พวกมิชชันนารีเข้ามาตั้งฝึกสอนนั้น ประสงค์จะชวนคนให้
 เข้ารีตถือศาสนาคริสต์เถียนเป็นสำคัญ การที่ฝึกสอนวิชาอย่างใด ๆ
 ให้เป็นแต่ทางที่จะนำไปให้เขาริถีเป็นที่สุด เด็กที่เข้าเป็นนักเรียน ถึง
 แม้จะเข้าไปโดยประสงค์จะเล่าเรียนเพียงวิชาการ ก็ต้องศึกษาคติทาง
 ศาสนาคริสต์เถียน และรับประพฤติตามนิยมของครูบาอาจารย์ซึ่งใช้เป็น
 หลักสูตรของโรงเรียนนั้นด้วย เมื่อพระยาสารสิน ฯ เข้าไปเป็นนักเรียน
 ในโรงเรียนของพวกมิชชันนารีอายุยังเยาว์ แต่เป็นผู้มีความสนิชอบรัก

เล่าเรียน ไม่ช้าก็ไ้เป็นนักเรียนอย่างยอดของโรงเรียน ทั้งที่มีความสามารถและยอมสละชีวิตเพื่อศาสนาคริสต์เตียนตามประสงค์ของอาจารย์ อาครียเหตุทั้งสองประการที่กล่าวมา พวกมิชชันนารีอเมริกันจึงส่งพระยาสารสิน ฯ ไปยังประเทศสหปาลีรัฐอเมริกา ให้ไปเรียนวิชาแพทยตามใจรัก ไปเล่าเรียนตลอดหลักสูตรจนได้รับประกาศนียบัตรแพทยชั้นเอมดี ในมหาวิทยาลัยนิวยอร์ก เมื่อศกพุทธศก ๑๘๗๓ (พ.ศ. ๒๔๓๔) แล้วจึงกลับคนมายังบ้านเมือง

เมื่อพระยาสารสิน ฯ สำเร็จการเล่าเรียนไ้ประกาศนียบัตรเป็นแพทย์กลับมาถึงกรุงเทพ ฯ ประจวบโอกาส ด้วยครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กำลังทรงจัดตั้งกรมมหาดเล็ก อันล้วนแต่เป็นผู้ คมขันตาดีกล้าหาญรักษาพระองค์ หมอเฮาส์ มิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเคยเป็นครูและเป็นผู้จัดส่งพระยาสารสิน ฯ ไปอเมริกา จึงนำพระยาสารสิน ฯ ไปหาพระยาสุรศักดิ์มนตรี (แสง ชูโต) ซึ่งเป็นนายพันโทผู้บังคับการกรมมหาดเล็กคนแรก แจ้งว่าพระยาสารสิน ฯ ไ้เรียนวิชาแพทยอย่างฝรั่ง รู้ถึงการตัดผ่า ซึ่งยังไม่มีหมอไทยไ้เล่าเรียนในเวลานั้น บางทีจะเป็นประโยชน์แก่ราชการกรมมหาดเล็กที่ต้งใหม่ พระยาสุรศักดิ์มนตรีเห็นชอบด้วย จึงรับนำพระยาสารสิน ฯ เข้าถวายตัวทำราชการ ก็ในเวลานั้นไ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระวรวงศ์เชอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นตำแหน่งนายแพทย์ในกรมมหาดเล็ก จึงทรงพระกรุณาโปรด ฯ ตั้งหมอเทียนฮี้ คือพระยาสารสิน ฯ ให้เป็นตำแหน่งผู้ช่วยนายแพทย์ รับราชการในกรมมหาดเล็กแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา

ถึง พ.ศ. ๒๔๒๒ ครั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เมื่อยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ จัดการ
กรมทหารหน้า เจ้าพระยาสุรศักดิ์ฯ ได้กราบบังคมทูลขออนายทหาร
มหาดเล็ก ซึ่งได้เคยรับราชการด้วยกันมาแต่ก่อน ออกไปช่วยราชการ
ในกรมทหารหน้าหลายนาย พระยาสารสินฯ อยู่ในผู้ซึ่งเจ้าพระยา
สุรศักดิ์ฯ กราบบังคมทูลขอไปคน ๑ ได้ไปรับราชการในตำแหน่ง
นายแพทย์ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๒๘ เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์ฯ ยังเป็น
เจ้าหมื่นไวยวรนาถ เป็นแม่ทัพคุมทหารหน้าขึ้นไปปราบฮ่อ ซึ่งมา
เบียดเบียนเขตแดนเมืองหลวงพระบาง พระยาสารสินฯ ได้เป็นตำแหน่ง
นายแพทย์ไปรับราชการสงครามครั้งนั้นคราวหนึ่ง ต่อมาเมื่อเจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรี เป็นพระยาสุรศักดิ์มนตรีคุมกองทัพขึ้นไปปราบฮ่อซึ่งมาตี
เมืองหลวงพระบาง พระยาสารสินฯ ได้กลับไปช่วยอีกครั้งหนึ่ง ใน
ระยะนี้ได้พระราชทานยศเป็นนายร้อยเอกแล้ว รับราชการทนความลำบาก
ตรากตรำอยู่ช้านาน ได้ช่วยรักษาพยาบาลพลทหาร ทั้งข้าราชการ
และพลเมืองมีความชอบ ได้เลื่อนยศเป็นนายพันตรี และได้รับพระ
ราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๕ กับทั้งเหรียญปราบฮ่อ
เป็นบำเหน็จ

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยา
สุรศักดิ์ฯ ไปเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เจ้าพระยาสุรศักดิ์ฯ
ขอพระยาสารสินฯ ไปเป็นล่ามประจำกระทรวง ได้พระราชทานสัญญาบัตร
เป็นหลวงดำรงแพทยาคุณ ในชั้นนั้นพระยาสารสินฯ รับราชการอยู่ใน
กระทรวงเกษตราธิการ ๒ ปีเศษ

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๗ ระหว่างเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เป็นเสนาบดี
 กระทรวงธรรมการ บังคับการกรมพยาบาลด้วย เจ้าพระยาภาสกรวงศ์
 ได้คุ้นเคยและทราบคุณวุฒิของพระยาสารสิน ฯ มาแต่ครั้งรัชการ
 ทหารมหาดเล็ก กราบขังคมทูล ฯ ขอพระยาสารสิน ฯ ย้ายไปจาก
 กระทรวงเกษตราธิการ ไปเป็นตำแหน่งผู้ตรวจการโรงพยาบาล และเป็นผู้
 ฝึกสอนนักเรียนในโรงเรียนแพทยศิษย์ พระยาสารสิน ฯ รัชการ
 อยู่ในกระทรวงธรรมการต่อมาจน พ.ศ. ๒๔๔๓ ข้าพเจ้าผู้แต่งเรื่อง
 ประวัตินี้ ได้เป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ประสงค์จะจัดการ
 ข้าราชการความไข้เจ็บของราษฎรตามหัวเมือง จึงกราบบังคมทูล ฯ ขอย้าย
 พระยาสารสิน ฯ เมื่อยังเป็นหลวงดำรงแพทยาคณจากกระทรวง
 ธรรมการมารัชการในกระทรวงมหาดไทย ได้รับพระราชทาน
 สัญญาบัตรเลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระมนตรีพจนกิจ ตำแหน่งเจ้ากรม
 ฝายเหนือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ในระยะนี้ได้ไปตรวจราชการตามหัวเมือง
 กับข้าพเจ้า และไปโดยตำแหน่งของตนเองก็หลายคราว แต่พระยา
 สารสิน ฯ รัชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทยไม่ได้นานเพราะเกิดเป็น
 โรคเคาต์ อันเป็นโรคไม่มีเวลาหายขาด และเป็นขึ้นเมื่อใดเกิดทุกข
 เวทนากลางถึงไม่สามารถจะทำกิจการอื่นใดได้ พระยาสารสิน ฯ ประสงค์
 แก่ข้าพเจ้าว่าได้รับราชการมาแต่หนุ่ม ถึงราชการจะหนักเบาอย่างไรก็
 ไม่มีความรังเกียจ ถ้ายังมีกำลังสามารถที่จะรับราชการสนองพระเดช
 พระคุณให้สมกับที่ทรงพระกรุณา ฯ ชยเลี้ยงได้ ก็จะพยายามสนอง
 พระเดชพระคุณไปจนตลอดชีวิต ได้ตั้งใจมาดังนี้เป็นนิตย แต่โรคที่
 มาเกิดเป็นขึ้นจะตายก็ไม่ตาย จะรักษาให้หายขาดก็ไม่ได้ กลายเป็น

สามวันก็สิ้นใจ ไม่รู้ว่าเจ็บเมื่อใดจะหายเมื่อใด จะอยู่ในตำแหน่ง
ราชการก็ไม่เห็นจะทำประโยชน์อันใดได้ ค้ำกับที่ทรงพระกรุณา ฯ
ชยเลียง คิดว่าอายุก็มากแล้ว ขอให้ข้าพเจ้านำความขึ้นกราบบังคมทูล ฯ
เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกราบถวายบังคมลาออกจากราช
การประจำ ข้าพเจ้ามีโรคชกชวางได้ด้วยทราบบัณฑิตพระยาสารสิน ฯ
อยู่ว่า เป็นคนมั่นคงในวัตรปฏิบัติซึ่งตนคิดเห็นว่าชอบธรรม มิได้เห็น
แก่ประโยชน์ตนเป็นสำคัญกว่าความรู้ สักว่ายิ่งกว่าเป็นหน้าที่ของตน จึง
ต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูล ฯ ก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชา
นุญาต ให้ออกจากตำแหน่งประจำราชการตามประสงค์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔

ตั้งแต่พระยาสารสิน ฯ ออกจากตำแหน่งราชการแล้ว ไปประกอบ
การค้าขายพอมีความผาสุกบ้าง และเวลามีโอกาสที่จะช่วยราชการอย่าง
ใดได้ ก็ได้ช่วยราชการตามกำลังทกคราวมา อาศรัยเหตุนั้นพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน จึงได้พระราชทานยศเป็นอำมาตย์โท
เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๔ แลพระราชทานสัญญาบัตร เลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเป็น
พระยาสารสินสวามิภักดิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

พระยาสารสิน ฯ เป็นผู้มีอัธยาศัยซื่อตรงแลอ่อนโยน เมื่อได้
คุ้นเคยสมาคมกับผู้ใดไม่ว่าจะเป็นอย่างชั้นบันดาศักดิ์สูงหรือต่ำ หรือเป็นคน
ชาติใดภาษาใด ย่อมชอบพอไม่มีใครซึ่ง ถ้าจะกล่าวว่าเป็นผู้
ซึ่งมีมิตรสหายกว้างขวางมาก อย่างยิ่งคนหนึ่ง ก็เห็นจะไม่ผิดห่างไกล
ในขณะเมื่อพระยาสารสิน ฯ ชราโรคเคาต์ก็ยังเป็นอยู่เป็นครั้งเป็นคราว
และเป็นโรคหืดเพิ่มเติมด้วยอีกอย่างหนึ่ง จึงนับว่าเป็นผู้ทุพพลภาพช่วย
มาช้านาน จนถึงแก่กรรมเมื่อวันทศมาส ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘ คำนวณอายุ
ได้ ๗๘ ปี

(๘)

พระยาสารสิน ฯ ถือนโยบายคริสเตียนมาตั้งแต่หนุ่ม ดังกล่าวมาแล้ว ได้ช่วยทุนบำรุงการต่าง ๆ ของพวกมิชชันนารีอเมริกันมาเนืองนิจ แต่ส่วนครอบครัวนั้นพระยาสารสิน ฯ ยอมให้นโยบายตามสมควรไม่บังคับน้ำใจ เพราะฉะนั้นภรรยาและบุตรธิดาของพระยาสารสิน ฯ จึงถือ

พระพุทธศาสนาทั้งนั้น บุตรธิดาที่มีตัวอยู่ในเวลานี้ คือ

๑ ธิดาชื่อองุ่น เป็นภรรยาหลวงอยู่การโกศล

๒ ธิดาชื่อฉันท เป็นหม่อมห้าม หม่อมเจ้าคนัศวรณช ในสมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตติยจุลจอมเกล้าฝ่ายใน

๓ ธิดาชื่อแสง เป็นภรรยาพระเทพประชา

๔ บุตรชื่อพจน์

๕ บุตรชื่อกิจ

๖ ธิดาชื่ออรุณ

๗ ธิดาชื่อนง

สิ้นประวัติพระยาสารสินสวามีภักดีเพียงเท่านั้น

กรรมการหอพระสมุด ฯ ขออนุโมทนากุศลบุญราศีฉนวนินิธานกิจ ซึ่งเจ้าภาพได้บำเพ็ญเป็นอนวัชกรรม ด้วยความกตัญญูกตเวที และได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้แพร่หลาย

๑๖ พฤษภาคม สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๓ กันยายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

สารบัญ

เรื่องมิชชันนารี อเมริกัน มาประเทศสยาม	หน้า	๑
ชื่อพวกมิชชันนารี ที่เข้ามาเมืองไทย	”	๑
เหตุที่มิชชันนารีเข้ามาเมืองไทย	”	๑
มิชชันนารีคนที่ ๑	”	๒
มิชชันนารี คนที่ ๑ มาถึงกรุงเทพ ฯ	”	๒
มิสเตอร์ เมตเชิสต์ เข้ามาถึงเมืองสงขลา	”	๒
พวกมิชชันนารี ได้รับความเอื้อเฟื้อจากกงสุล ปอตุเกศ	”	๓
พวกโรมันคาทอลิก วิชาพวกมิชชันนารี	”	๓
พวกมิชชันนารี ยื่นคำร้องต่อเจ้าพระยาพระคลัง	”	๔
พวกมิชชันนารี แจกหนังสือสอนศาสนาแลยารักษาโรค	”	๕
พวกมิชชันนารี เรียนหนังสือไทย	”	๕
พวกมิชชันนารี แปลคัมภีร์ไบเบิลเป็นภาษาไทย	”	๕
ม. กัตสลาฟ ไปเมืองสิงคโปร์	”	๕
พวกมิชชันนารี เขียนภาษาไทยด้วยตัวอักษรโรมัน	”	๖
พวกมิชชันนารี แปลพระคัมภีร์ออกเป็นภาษาไทย		
ภาษาลาว แลภาษาเขมร	”	๖
พวกมิชชันนารี แต่งอธิธานอังกฤษเป็นไทย กับไวยากรณ์		
ภาษาไทยแลภาษาเขมร	”	๖
พวกมิชชันนารี พิมพ์หนังสือไทยด้วยตัวอักษรโรมัน	”	๖

พวกมิชชันนารี ส่งหนังสือภาษาไทย ภาษาลาว ภาษามอญ

ไปให้สมาคมการศาสนาในอเมริกา	หน้า ๖-๗
ม. ทอมลิน ไปสิงคโปร์	๗
ม. ทอมลิน แต่งงาน	๗
ม. กัตส์ลาฟ กลับมาเมืองไทย	๗
นางกัตส์ลาฟ ถึงแก่กรรม	๗
ม. กัตส์ลาฟ ไปประเทศจีน	๘
จดหมายเหตุของ ม. กัตส์ลาฟ	๘-๙
หมอบรัดเล สรรเสริญ ม. กัตส์ลาฟ	๙
ม. กัตส์ลาฟ ขอมิชชันนารีจากประเทศพม่า	๓๐
ม. กัตส์ลาฟ เขียนจดหมายถึงคณะอเมริกัน บอศ ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรนมิชชันส์ ในประเทศ อเมริกา	๓๐-๓๑
เรเวอเรนต์ เอบีล ใ้รับคำสั่งให้มาเมืองไทย	๓๑
ม. ทอมลิน กลับมาเมืองไทย	๓๑
เรเวอเรนต์ เอบีล มาถึงเมืองไทย	๓๑
ม. ทอมลิน แจกหนังสือสอนศาสนาแลยารักษาโรค	๓๒
ม. ทอมลิน ตั้งโรงสวก	๓๒
เรเวอเรนต์ เอบีล เขียนหนังสือถึงคณะ เอ.บี. ซี. เอฟ. เอ็ม.	๓๒-๓๓
เรเวอเรนต์ เอบีล กับทอมลิน ไปสิงคโปร์	๓๓

เรเวอเรนต์ เอบีล กลับมาเมืองไทย	หน้า	๑๔
เรเวอเรนต์ เอบีล แจกหนังสือแลยารักษาโรค	„	๑๔
จดหมายเหตุของ เรเวอเรนต์ เอบีล	„	๑๔
พวกมิชชันนารี ได้จับบุญต๊ะเป็นกำลังในการศาสนา	„	๑๕
เรเวอเรนต์ เอบีล ไปสิงคโปร์	„	๑๖
เรเวอเรนต์ โรเบิร์ตเป็น ถึงแก่กรรม	„	๑๗
เรเวอเรนต์ เอบีล รัยตำแหน่งหัวหน้าสอนศาสนาที่สิงคโปร์	„	๑๗
เรเวอเรนต์ เอบีล ออกจากสิงคโปร์ไปประเทศอเมริกา	„	๑๗
คณะกรรมการ ประกาศว่าจะส่ง มิชชันนารี เข้ามาเมืองไทย	„	๑๘
เรเวอเรนต์ ยอน เทเลอร์ โยนส์ เจริญทางจากพม่ามาสิงคโปร์	„	๑๘
เรเวอเรนต์ เอบีล พบกัย เรเวอเรนต์ โยนส์ ที่สิงคโปร์	„	๑๘
มิชชันนารี ชุดที่ ๒ แลที่ ๓	„	๑๘
มิชชันนารี ชุดที่ ๒ แลที่ ๓ มาถึงเมืองไทย	„	๑๘
มิชชันนารี เข้าที่กินท่าที่ปัก	„	๑๘
กิจการของพวกมิชชันนารี	„	๒๐
ประวัติ เรเวอเรนต์ ยอน เทเลอร์ โยนส์	„	๒๐
ประวัติ หมอ คี. บี. บร็คเล	„	๒๑
ม. ฮันเตอร์ รัยบัญชาจากพระยาศรีพิพัฒน์ให้มาเชิญ หมอบร็คเล ไปหา	„	๒๑
พระนายพาหมอบร็คเล ไปตรวจคุกคนไข้	„	๒๒

หมอบรัดเล ตั้งร้านขายยา	หน้า	๒๓
หมอบรัดเล รักษาคนป่วยที่ร้านขายยา	,,	๒๓
เจ้าฟ้าน้อย (พระปิ่นเกล้า ฯ) เสด็จเยี่ยมพวกมิชชันนารี	,,	๒๔
หมอบรัดเล ไปเฝ้าเจ้าฟ้าน้อย	,,	๒๔
หมอบรัดเล กับรอนสัน ไปเฝ้าพระองค์ น.	,,	๒๔
เจ้าพนักงานมาตรวจร้านขายยา	,,	๒๕
นายกกลินเริ่มเตือนเรื่องท่อย	,,	๒๕
พวกมิชชันนารี ไปดูเรือขีรามาต	,,	๒๕
ม. ฮันเตอร์ พาพวกมิชชันนารี ไปหาผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง	,,	๒๖
ม. ฮันเตอร์ นำเรื่องที่ไปเจรจากับพระยาโชฎีก มาแจ้ง แก่พวกมิชชันนารี	,,	๒๗
กัปตัน เวลเลอร์ เกิดวิวาทกับพระวัดเกาะ	,,	๒๗
หมอบรัดเล ไปเยี่ยมกัปตัน เวลเลอร์	,,	๒๗
ม. ฮันเตอร์ เตือนให้ชำระเรื่องพระตักกัปตัน เวลเลอร์	,,	๒๗
นายกกลิน เร่งให้พวกมิชชันนารี ย้ายไปจากท่อย	,,	๒๗
พระสงฆ์วัดเกาะที่ตักกัปตันเวลเลอร์ ถูกลงทัณฑ์กรรม	,,	๒๗
ม. ฮันเตอร์ เลียงโต๊ะ	,,	๓๐
ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง เชิญพวกมิชชันนารีไปฟังคำ แก้คดีเรื่องท่อย	,,	๓๐
พวกมิชชันนารีย้ายท่อย	,,	๓๓

ลูกสาว ยอนสัน ตาย	หน้า	๓๑
พวกมิชชันนารี ย้ายไปอยู่หน้าวัดประยุรวงศ	„	๓๑
พวกมิชชันนารี ไปอยู่ในหลวงเสด็จพระราชดำเนิน		
ทางชลมารค	„	๓๒
หลวงนายสิทธิ มหาพวกมิชชันนารี	„	๓๓
พวกมิชชันนารี ไปบ้านหลวงนายสิทธิ	„	๓๓
พวกมิชชันนารี ไปดูเรืออาเรียล ซึ่งหลวงนายสิทธิ		
ต่อมาจากเมืองจันทบุรี	„	๓๔
ท่านผู้หญิงกลืน	„	๓๔
เรื่องลูกของพวกมิชชันนารี	„	๓๔
เปิดร้านขายยาใหม่	„	๓๕
หลวงนายสิทธิ ชวน ยอนสัน กับภรรยาไปเมืองจันทบุรี	„	๓๕
หมอบรัดเล กับยอนสัน ลงเรือไปเมืองจันทบุรี	„	๓๖
มารดาแลภรรยาของหลวงนายสิทธิ	„	๓๖
มารดาของหลวงนายสิทธิกลับเพียงสันดอน	„	๓๗
ศรีมหาราชา	„	๓๗
แหลมสิงห์	„	๓๘
ท่าเรือเมืองจันทบุรี	„	๓๘
คู่อเรือไทยที่เมืองจันทบุรี	„	๓๘
หมอบรัดเล ไปถึงบางกระจะ	„	๓๘

พวกมิชชันนารี ไปถึงบ้านหลวงนายสิทธิที่เมืองจันทบุรี	หน้า	๓๘
หมอบรัดเล ลงเรือเคียวทางกลับมากกรุงเทพ ฯ	”	๔๐
หมอบรัดเล กลับถึงกรุงเทพ ฯ	”	๔๐
พระยาภัยไฉนฤทธิ	”	๔๐
หมอบรัดเล รักษาพระยาภัยไฉนฤทธิ	”	๔๐
กงสุล ปอตเกต เลียงไค้	”	๔๑
เจ้าฟ้าน้อย เชิญหมอบรัดเล ไปที่วัง	”	๔๑
ธรรมเนียมมอญไฟของหญิงไทย	”	๔๑
หม่อมเจ้าหญิงใหญ่ สิ้นชีพ	”	๔๒
หมอบรัดเล เฝ้าสมเด็จพระราชินีศรีสุริเยนทร	”	๔๓
พวกมิชชันนารี จะไปอยุธยา	”	๔๖
พวกมิชชันนารี ไปหาพระยาพิพัฒน์โกษา ขอหนังสือ เคียวทางไปอยุธยา	”	๔๗
หมอบรัดเล รักษาพระยาพิพัฒน์โกษา	”	๔๘
ฤๅญ ลำเภาเข้าออกเมืองไทย	”	๔๘
พวกชาววังมาหาพวกมิชชันนารี	”	๔๘
ระเบียบรักษาพระสงฆ์ของพวกมิชชันนารี	”	๕๐
แห่พระศพ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ	”	๕๐
จีน เปนครุการพนัน	”	๕๑
นายทหารเรืออเมริกัน มาหาหมอบรัดเล	”	๕๑

เจ้าฟ้าใหญ่ (พระจอมเกล้า ฯ) ตรัสสั่งให้หมอบรัดเล

ไปเฝ้าที่วชิราวุธ

หน้า ๕๒

รอนันต์ เลี้ยงน้ำชา

” ๕๓

อรรคราชทูต อเมริกัน เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

” ๕๓

หมอบรัดเล รักษาเจ้าฟ้าใหญ่

” ๕๔

หมอบรัดเล กับ ม. ฮันเตอร์ ไปหาเจ้าพระยานคร

” ๕๕

หมอบรัดเล ตรวจโรคเจ้าพระยานครกับลูกชายแลลูกสาว

” ๕๖

เรเวอเรนต์ ยอนสัน กับภรรยา กลับจากเมืองจันทบุรี

” ๕๗

พวกคนไข้ของหมอบรัดเล

” ๕๗

เจ้าฟ้าใหญ่ มีลายพระหัตถ์ ถึงหมอบรัดเล

” ๕๗

หมอบรัดเล แจกหนังสือสอนศาสนาแก่เจ้าพระยานคร

” ๕๘

ลูกชายของรอนันต์ตาย

” ๕๘

พิมพ์หนังสือไทย ฉบับแรก

” ๕๘

เจ้าพระยาพระคลัง กลับจากเมืองจันทบุรี

” ๕๘

เจ้าฟ้าน้อย ทรงสัพยอก หมอบรัดเล

” ๖๐

ธรรมเนียมประชุมในวันพุธ ของพวกมิชชันนารี

” ๖๐

พระยาพิพัฒน์แลพระยาโชฎีกต๋องไทย

” ๖๐

ม. วิก กับ เคเวนพอร์ต กลับมาจากสิงคโปร์

” ๖๑

เจ้าพระยาพระคลัง ให้หมอบรัดเลแสดงเครื่องมือตัดผ้า

” ๖๒

หมอบรัดเล ขอเช่าที่ดินของเจ้าพระยาพระคลัง

” ๖๒

ม. วิก กัย ม. เคเวนปอร์ต ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง เรื่องที่อยู่แลที่สร้างโรงพิมพ์	หน้า	๖๒
วันเกิด ของหมอบรัดเล	„	๖๓
นางเคเวนปอร์ต มาถึงกรุงเทพ ฯ	„	๖๓
พญาช้างเผือกเจ็ด	„	๖๓
เจ้าพระยาพระคลังเป็นกังวลเรื่องพญาช้างเผือก	„	๖๔
สมเด็จพระราชินีศรีสุริเยนทร์สวรรคต	„	๖๔
หญิงชาวอยุธยา	„	๖๕
พวกมิชชันนารี พิมพ์หนังสือไทย	„	๖๕
เรือรบไทยน้ำหนัก ๗๐๐—๘๐๐ ตัน	„	๖๕
หมอบรัดเล เริ่มปลูกฝ้าย	„	๖๖
เจ้าพระยาพระคลัง อนุญาตให้หมอบรัดเลเรียกเขาค่า ปลูกฝ้ายคน	„	๖๖
จดหมายเหตุทั่วไปของพวกมิชชันนารี พ.ศ. ๒๓๗๘	„	๖๖

จุดหมายเหตุ เรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศสยาม

ศาสนาของพระเยซูคริสต์ ซึ่งฝรั่งมาสั่งสอนในสยามประเทศนี้เป็น
๒ ลัทธิ ลัทธิหนึ่งเรียกว่าโรมันคาทอลิก พวกบาทหลวงฝรั่งเศสนำมาสอน
แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตั้งวัดต่อมาจนบัดนี้ อีกลัทธิหนึ่งเรียก
ชื่อว่าโปรเตสแตนต์ เมื่อกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี หาปรากฏว่ามีฝรั่ง
ชาติใดนำมาสั่งสอนไม่ จนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๑ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
พวกมิชชันนารีอเมริกันจึงนำเข้ามาตั้งเป็นครั้งแรก
แต่พวกมิชชันนารีที่เข้ามาในเมืองไทยครั้งนั้น มาต่างกันเป็น ๓ คราว
คราวแรก คือ ม. ทอมลิน กับ ม. กัตส์ลาฟ แลเวเวอเรนต์เฮย์ล
ซึ่งเป็นพวกมิชชันนารี คณะลอนดอน มิชชันนารี โซไซเอตี้ มาก่อน คราว
ที่ ๒ คือเวเวอเรนต์ ยอนเตเลอร์โยนส์กับภรรยา และ เวเวอเรนต์วิล
เลียมกิน ซึ่งเป็นมิชชันนารี คณะอเมริกัน แบปติสต์ บอด เข้า
มา คราวที่ ๓ คือเวเวอเรนต์ รอนสันกับภรรยา เวเวอเรนต์ เฮส.
ยอนสันกับภรรยา และหมอ คี. บี. บรัคเลกับภรรยา ซึ่งเป็นมิชชันนารี
คณะอเมริกันบอด ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ โฟเรนมิชชันส์ เข้ามา
มิชชันนารีที่มาคราวที่ ๓ นั้น มาโดยลำพัง ทั่วมาสอนศาสนา
อยู่ในเมืองจีน มาทราบว่ามิชชันนารีอยู่ในประเทศสยามมากจึงตามมา
ไม่ได้รับคำสั่งจากสมาคมการศาสนาในประเทศอเมริกา แต่เมื่อมาถึง
เมืองไทยก็เห็นว่าเมืองนี้สมควรจะเป็นที่แผ่ศาสนาคริสต์ จึงได้มี

จดหมายแจ้งความคำวิหีของตนไปยังสมาคมการศาสนา แลออกความ
เห็นให้ส่งมิชชันนารีเข้ามาตั้งสอนศาสนาในเมืองไทย ส่วนชุดมาคราว
ที่ ๒ กับที่ ๓ นั้น มาโดยได้รับคำสั่งโดยตรงจากสมาคมการศาสนา
ในประเทศอเมริกา แลเมื่อมาถึงเมืองไทยแล้วชุดที่ ๒ กับชุดที่ ๓ น
ได้รวมกันเข้าเป็นคณะเดียวกัน ให้ชื่อใหม่ว่า อเมริกัน แบปติสต์ บอค
แอนต์ อเมริกัน บอค ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ โฟเรน มิชชันส์
มิชชันนารีทั้ง ๓ ชุดนี้ได้มาดำเนินการ คือเผยแผ่ศาสนาอย่างเดียวกัน
เรื่องราวของมิชชันนารีทั้ง ๓ คณะนี้ มีเค้าความที่จะได้เล่าโดยย่อต่อไปนี้

มิชชันนารีคณะที่ ๑

ม. กัตส์ลาฟ กับ ม. ทอมลิน เมื่อก่อนจะมาสู่ประเทศสยาม
ได้มาพักอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ จนวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ โดย
สำนเรือสำเภาริมน้ำหนึ่งแล่นไยมา ๑๘ วัน มาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อ
วันที่ ๒๓ สิงหาคม

นอกจากมิชชันนารีทั้ง ๒ ที่กล่าวแล้ว ยังมีมิชชันนารีอีกคนหนึ่ง
ชื่อ ม. เม็คเฮลล์ อยู่ที่เมืองปัตตาเวียในเกาะชวา ตั้งใจจะมาเมืองไทย
เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๓๗๐ แต่ในขณะนั้นมีเหตุขัดข้องเสียมาไม่ได้ ครั้นมา
ถึงปี พ.ศ. ๒๓๗๑ ได้ทราบว่า ม. กัตส์ลาฟ กับ ม. ทอมลิน กำลัง
เตรียมเดินทางจะมาเมืองไทย เห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะสมทบมาด้วย
ได้ จึงโดยสารเรือไยออกจากเมืองปัตตาเวียเดินทางมายังเมืองสิงคโปร์
แต่มาไม่ทัน ม. กัตส์ลาฟ กับ ม. ทอมลิน ได้ออกเรือจากสิงคโปร์มา

เสียได้ ๒ วันก่อน จึงเป็นอันคลาศกัน เมื่อการเป็นเช่นนั้น ม. เม็ค
 เฮิสต์ จึงโดยสานเรือลำหนึ่งมายังเมืองปหัง เมืองตรังกาน เมือง
 คามัน เมืองปัตตานี แลต่อมาจนถึงเมืองสงขลา เพื่อจะหาเรือใหญ่
 อาศรัยมายังกรุงเทพ ฯ หรือไปเมืองญวน แต่ก็ไม่สำเร็จอีก ม. เม็ค
 เฮิสต์ ก็กลับไปยังเมืองสิงคโปร์

ฝ่าย ม. กัตส์ลาฟ กับ ม. ทอมลิน ครั้นมาถึงกรุงเทพ ฯ มาพบ
 ม. คาลอส เดอซิลเวียรา ซึ่งเป็นกงสุลปอตูกเกตุอยู่ในครั้งนั้น ได้
 ช่วยเหลือพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ เป็นอันมาก คือให้ที่อยู่แลเมื่อถูก
 ภัยจกนั้นก็ช่วยของกิน บ้านที่มิชชันนารีทั้ง ๒ นอนนั้น จึงอยู่ใกล้
 กับกงสุลปอตูกเกตุ

พอ ม. กัตส์ลาฟ กับ ม. ทอมลิน มาอยู่ในเมืองไทยได้ ๒
 สัปดาห์ ขออนุญาตจากรัฐบาลได้แล้วก็เริ่มชักชวนพวกจีนให้เข้าถือ
 ศาสนาคริสต์ แลแจกจ่ายหนังสือสอนศาสนาซึ่งพิมพ์มาแต่เมืองจีน
 การที่เผยแพร่แจกหนังสือนั้น พวกถือศาสนาโรมันคาทอลิกเที่ยวพูดหาว่า
 พวกอเมริกันจะมาปลุกให้พวกจีนก่อการกำเริบ จนทราบดีถึงพระเจ้า
 แผ่นดินก็ทรงสทึงพระทัย จึงตรัสสั่งให้เอามาแปลออก แต่ครั้นทรง
 ทราชมิได้มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นปฏิปักษ์แก่รัฐบาล ก็โปรด ฯ ขอนุญาต
 ให้พวกมิชชันนารีสั่งสอนอยู่ได้อีกต่อไป ถึงเช่นนั้นก็ยังมีข่าวว่า
 ได้มีประกาศออกห้ามมิให้ไทยผู้ใดผู้หนึ่งรับแจกหนังสือ ถ้าเจ้าพนักงาน

พบหนังสือเล่มนั้นมียี่ห้อผู้ใด ผู้เขียนจะต้องถูกจับและรีบหนังสือเล่มนั้นทันที
 เหตุเช่นนั้นได้เกิดขึ้นแก่มิชชันนารีทั้ง ๒ อยู่เนือง ๆ (มิชชันนารีทั้ง ๒
 ก็ยังพยายามที่จะสอนศาสนาแก่ไทยด้วย) จน ม. คาลอส เคอซิลเวียรา
 ต้องพลอยถูกดำเนินคดีไทยในการที่รับพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ นั้นไว้ แลใน
 ที่สุดก็ได้รับคำสั่งให้ไล่เขาทั้ง ๒ ไปตามเรื่อง แต่ ม. คาลอส ได้วิ่ง
 เต้นช่วยเหลืออย่างแข็งแรง แลคงเป็นมิตรอันดีอยู่จนถึงที่สุด ครั้น
 นั้นเจ้าพระยาพระคลัง ถึงบอกให้ ม. ชันเตอร์พ่อค้าอังกฤษคนแรก ซึ่ง
 ในเวลานั้นอยู่ในกรุงเทพ ฯ จัดการเอาคนทั้ง ๒ นั้นลงเรือไปส่งเสียยัง
 เมืองสิงคโปร์

เมื่อพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ รู้เรื่องราวตัวจะต้องถูกไล่ดังนี้ จึงยื่นคำร้อง
 ต่อเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ อธิบายรายละเอียด
 คดีที่เขาถูกกล่าวหา แลอธิบายว่าเขาจึงจะต้องถูกไล่ออกจาก
 จากเมืองไทย โดยมีข้อความผิดอย่างหนึ่งอย่างใด เขาอ้างว่าเขา
 ควรจะได้รับคามยุติธรรมเท่ากับพวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกเหมือนกัน
 แลว่าถ้าเขาจะต้องถูกไล่จริง ๆ แลเขาก็ขอให้รัฐบาลออกหนังสือให้เขา
 ฉวยหนึ่ง แจ้งความผิดของเขาที่สมควรจะถูกไล่ออกจากประเทศ
 จะได้อำนาจไปแสดงแก่อังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ การคัดค้านอันแข็งแรง
 ของเขาทั้ง ๒ นั้นมีผลดี กล่าวคือเจ้าพระยาพระคลังตกลงอนุญาตให้เขา
 อยู่ต่อไปอีก แต่ขอให้เขาระมัดระวังในเรื่องแจกหนังสือให้มาก

เมื่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสงบกันไปแล้ว เขาทั้ง ๒ ได้กลับตั้งต้น
 ดำเนินการตามเดิมอีก คือแจกหนังสือแต่แจกอย่างระมัดระวัง (แจก
 เฉพาะจีน) แลแจกยารักษาโรคต่าง ๆ (ให้ทั้งไทยแลจีน) ด้วย
 ต่อมาไม่ช้านักคนทั้งหลายก็มีความชอบพอเชื่อถือเขา พวกนั้นมารับ
 หนังสือแจกแลขอยาเป็นจำนวนมาก ประมาณเดือนเศษเท่านั้นเขาก็ได้
 มีโอกาสสมาคมติดต่อกับประชาชนมีจำนวนมาก แลในจำนวนหนังสือ
 จีน ๒๕ หีบซึ่งเขาเอามา ก็เหลืออยู่แต่เพียง ๒ หีบเท่านั้น

ในระหว่างนี้เขารู้สึกว่าหนังสือสอนศาสนาที่แจกอยู่นั้น ถ้ามีเป็น
 ภาษาไทยแจกแก่พวกไทยบ้างแล้ว จะมีประโยชน์มาก เขาจึงเริ่ม
 เรียนภาษาไทยแลจัดการจ้างจีนแลพม่าให้แปลพระคัมภีร์ (ไบเบิล)
 จากภาษาจีนเป็นไทย คือให้จีนคนหนึ่งชื่อ คิง ซึ่งเป็นผู้รู้ภาษาไทยแปล
 ภาษาจีนออกเป็นภาษาไทยโดยวิธีว่าปากเปล่า ให้พม่าคนหนึ่งชื่อฮัน
 เป็นผู้จดเรียบเรียงตามคำที่จีนคิงแปลออกจากภาษาจีนนั้นเป็นภาษาไทย
 แต่เมื่อได้แจกหนังสือ (ภาษาจีน) แลยาที่มีอยู่หมดแล้ว ม. ทอมลิน
 เกิดไม่ใคร่สบายแลคิดที่จะกลับไปรักษาตัวยังเมืองสิงคโปร์ ทั้งจะได้
 ไปเอาหนังสือแลยามาไว้อีก วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๒
 ม. ทอมลินลงเรือออกจากเมืองไทยไปยังเมืองสิงคโปร์ ทั้งให้
 ม. กัตส์ลาฟดำเนินการต่อไปในเมืองไทยโดยลำพัง

ในระหว่าง ๖ เดือนตั้งแต่ ม. ทอมลิน กับ ม. กัตส์ลาฟ มา
 อยู่ในเมืองไทยนั้น ได้จัดการแปลพระคัมภีร์ใหม่อันพรรณนาถึงเกียรติ

คุณของพระเยซูคริสต์ทั้ง ๔ คัมภีร์ (คือ คัมภีร์ แมทธิว มาร์ค ลูกแล
 จอน) ออกเป็นภาษาไทย เขียนด้วยอักษรโรมันขบบริบูรณ์ แลทั้ง
 ได้แต่งอธิธานภาษาอังกฤษกับภาษาไทยชนอีกเล่ม ๑ สำเร็จตั้งแต่
 อักษร เอ ไปจนถึงอักษร อาร์ ก็ยังได้ช่วยกันแปลพระคัมภีร์ออก
 เป็นภาษาลาว เขมร แลแต่งอธิธานกับไวยากรณ์เป็นภาษาไทยแล
 ภาษาเขมรไว้ อีกด้วย แต่หนังสือที่ ม. กัตสลาฟ แล ม. ทอมลิน
 แต่งไว้ในครั้งนั้น ไม่ใคร่จะถูกต้องเรียบร้อยนัก เพราะฉะนั้นจึงได้
 พิมพ์ออกเพียง ๒ คัมภีร์เท่านั้น คือคัมภีร์ลูก กับคัมภีร์จอน (พระ
 คัมภีร์ทั้ง ๒ ที่ว่าได้พิมพ์ขึ้นนั้น พิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน เพราะใน
 เวลานั้นตัวพิมพ์อักษรไทยยังหาไม่ในประเทศนี้) หนังสือที่แปลออก
 จากพระคัมภีร์เหล่านี้ ภายหลัง ม. กัตสลาฟส่งไปให้เรเวอเรนต์
 รอปินสัน มอบไว้เป็นสมบัติของสมาคม อเมริกัน แบบติสต์ บอค แอนต์
 อเมริกัน บอค ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ไฟเรน มิชชันนารี พร้อม
 ด้วยหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นภาษาไทย ภาษาลาว แลภาษาญวนอีกเป็น
 จำนวนมาก หนังสือไทยต่าง ๆ ที่ ม. กัตสลาฟให้แก่สมาคมนั้น ยังคง
 อยู่ในสมาคมต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๐๘ ส่วนต้นฉบับที่เขียนด้วยกระดาษ
 ไทยนั้น ภายหลังได้เอาไปปกหนังสือเสียหมด

ก่อนที่ ม. ทอมลิน จะออกไปจากประเทศสยาม เขาได้รวบรวม
 เรื่องราวต่าง ๆ ที่มีชื่อนานาได้ทำไปในระหว่างเวลา ๖ เดือน มอบ

สำเนาให้กับคอปปี้น ชาวอเมริกัน ขอให้ส่งไปยังสมาคมการศาสนา
ในอเมริกา

เมื่อ ม. ทอมลิน ไปเมืองสิงคโปร์แล้ว ม. กัตส์ลาฟ ได้ทำการ
อยู่ในเมืองไทยอีกหลายเดือน ได้แต่งหนังสืออธิบายเรื่องศาสนาคริสต์
เป็นภาษาไทย แลได้แปลพระคัมภีร์ใหม่บางตอนออกเป็นภาษาไทย
ครั้นทำงานของตนได้ตามที่ใดกะไว้แล้ว จึงได้ออกจากเมืองไทยไปยัง
สิงคโปร์ชั่วคราว เพื่อจะจัดการพิมพ์หนังสือเหล่านั้น ในการที่ไป
คราวนี้เขาได้แต่งจารึกนางสาวมาเรียนเนเวล ซึ่งแต่ก่อนนี้ได้เคย
อยู่ในตระกูลของหมอแอนด์ริววิกเมืองลอนดอน ครั้นเดือนกุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๓๗๒ ม. กัตส์ลาฟกลับมาเมืองไทยอีก อาศรัยมากับเรืออเมริกัน
ลำ ๑ ซึ่งเควิสเป็นกัปตัน ม. เควิสผู้นี้ได้เคยเป็นคนถือจดหมาย
ฉบับหนึ่งไปให้สมาคมการศาสนาที่ในอเมริกา ขอให้สมาคมจัดการ
ส่งมิชชันนารีมายังเมืองไทย ม. กัตส์ลาฟกับภรรยาได้ช่วยกันพยายาม
ทำการที่จะให้การศาสนาเจริญยิ่งขึ้น มิได้เบื่อหน่าย ได้แปลหนังสือ
เรื่องศาสนาออกหลายเล่ม ใช้เวลามาก แทบว่าจะไม่มีเวลาพักผ่อน
หลับนอนเลย แลทั้งได้จ้างคนคัดสำเนาไว้อีกเป็นจำนวนมาก

ม. กัตส์ลาฟกับภรรยาได้ดำเนินการอันยากลำบากของเขาอีกต่อมา
จนถึงวันที่ ๑๖ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๓ นางกัตส์ลาฟ คลอดบุตร
แฝดแล้วตกโลหิตถึงแก่กรรมในสองสามชั่วโมงนั่นเอง ส่วนบุตร

๑ กัปตันคอปปี้นคนนี้ ที่มาพาเด็กแฝดสองคนติดกัน ขึ้นกับเรือจีนไปอเมริกา

แผ่นนั้น คนหนึ่งตายตั้งแต่คลอด อีกคนหนึ่งอยู่มาโตเกือบถึงกลาง
เดือนมิถุนายนขึ้นนกตาย ม.กัตส์ลาฟเมื่อต้องพวากภรรยาที่รัก แล
ต้องอยู่แต่ตัวคนเดียวเช่นนั้น ก็เกิดความรำคาญใจจึงคิดที่จะไปยัง
ประเทศจีน

ครั้นวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๔ ม.กัตส์ลาฟ โดยसानเรือ
สำเภาก่อออกไปประเทศจีน ก่อนที่ ม.กัตส์ลาฟจะออกเดินทางไป ได้ทิ้ง
บุตรน้อยไว้แก่แม่นมไทยคนหนึ่ง แลสั่งแม่นมคนนั้นไว้ว่าถ้าได้พบ
กับนางทอมสัน ซึ่งยังอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ในเวลานั้น มากรุงเทพฯ เมื่อใด
ก็ขอให้มอบลูกของตนให้แก่นางทอมสันนั้นไป แต่ว่าพอไปถึงสันดอน
ในวันที่ ๘ ได้ทราบข่าวว่าบุตรนั้นตายเสียอีก เรือสำเภาที่ ม.กัตส์ลาฟ
โดยสารนั้นออกจากสันดอนไปในวันที่ ๑๘ มิถุนายน ก่อนหน้าที่ ม.ทอมสัน
แลเรเวอเรนต์เอบีลมาถึงสองสามวันเท่านั้น ม.ทอมสันหวังว่าจะมาให้ถึง
กรุงเทพฯ ก่อน ม.กัตส์ลาฟออกจากเมืองไทย แล้วจะชวนให้อยู่ใน
เมืองไทยอีกครึ่งหรือครึ่งหนึ่ง เพื่อช่วยกันแก้ไขพระคัมภีร์ที่โคแปลออก
เป็นภาษาไทยไว้แล้วนั้นให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น แต่ไม่ทันกัน เพราะ ม. กัตส์ลาฟ
ไปเสียก่อนแล้ว

ตามจดหมายเหตุของ ม.กัตส์ลาฟ เขียนไว้มีใจความว่า ก่อน
ที่เขาจะลงเรือไปเมืองจีนสองสามวัน ได้พบกับพ่อค้าจีนชาวเมือง
กวางตุ้งตอนตัวนั้นออกคนหนึ่งชื่อลินจิง ได้เคยเป็นมิตรกันมาแต่ก่อน
จีนคนนั้นชวนให้เขาไปเรือใบของตน แต่ ม.กัตส์ลาฟไม่ไปด้วย เพราะไม่

๕
ชอบกิริยาของเงินคนนั้น ม. กัตส์ลาฟได้ลงเรือใบของเงินอีกคนหนึ่งชื่อ
ชินชันตรงไปเมืองเทียนสิน เรือที่ไปบรรทุกไม้ฝาง น้ำตาล พริกไทย
ขนนกแลผ้าดอก มีลูกเรือประมาณ ๕๐ คน ม.ฮันเตอร์ กัปตันคอสน์
แล ม.แมคโคแนล ได้ตามไปส่งจนถึงเรือ

เรือลงลงไป ๖ วัน พอวันที่ ๙ ถึงสันดอน เมื่อคืนวันที่ ๙
ม. กัตส์ลาฟป่วย อาการหนักมากแทบจะไม่รอด แต่พอเช้าวันที่ ๙
ก็พะเอินค่อยยังชั่ว วันที่ ๑๔ เมื่อเรือยังทอดอยู่ที่สันดอนมีไทย (ชาวก่าน)
คนหนึ่งไปหา ม. กัตส์ลาฟ ขอตรวจเข้าของ เมื่อตรวจไม่พบสิ่งของที่
ต้องห้ามแล้วก็กลับไป เรือทอดอยู่ที่สันดอนจนถึงวันที่ ๑๗ ครั้นวันที่ ๑๘
จึงออกเดินทางต่อไป วันที่ ๑๙ ถึงเกาะคราม วันที่ ๒๒ กันยายน ถึงปาก
น้ำไฟโฮเมืองเทียนสิน (ความที่กล่าวมาตอนนั้นคัดจากหนังสือจีน
เรไปซิเตอร์ เล่ม ๑ หน้า ๘๓, ๘๔, ๘๗, ก.ศ. ๑๘๓๒)

ตามเรื่องของ ม. กัตส์ลาฟ ซึ่งได้กล่าวมาข้างบนนี้ หมอบรัดเล
สรรเสริญ ม. กัตส์ลาฟว่าเป็นผู้มีความพากเพียรอุสาหะยิ่งนัก เพราะ
เมื่อมาถึงเมืองไทยใหม่ ๆ มีผู้ฉ้อฉลวิสัยมาก แต่ก็ได้อุตุนพยายาม
ประกอบกิจที่ตั้งใจไว้มิได้เอาใจใส่ต่อสิ่งเหล่านั้น จนในที่สุดได้ผ่าน
พ้นอุปสรรคทั้งหลายนั้น ๆ เสียได้ กลับเป็นผู้มีหน้ามีตา ในระหว่าง
เวลาอยู่ในเมืองไทยได้แจกหนังสือว่าด้วยเรื่องศาสนาแลแจกยารักษาโรค
ต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุบายในการที่จะทำเนิรกิจในศาสนาให้สะดวกยิ่ง ๆ ขึ้น เพราะ

การแจกยาแลรักษาโรค ซึ่งบรรดามิชชันนารีทั้งหลายกระทำกันในสมัยนั้น คนไทยจึงเรียกบรรดาพวกมิชชันนารีว่า “หมอ” นี่เป็นกิจการส่วนหนึ่งซึ่ง ม. กัตส์ลาฟได้กระทำไปในเวลาที่ตนอยู่ในเมืองไทย ยังมีกิจอย่างอื่นอีกซึ่งนับว่า ม. กัตส์ลาฟได้ทำในเวลา^๒ที่ตนออกจากเมืองไทยไปแล้ว คือในเวลา^๑ที่ตนยังอยู่ในเมืองไทย ได้ตรวจคอปินิสัยใจคอของ^๒ไทยแลไต่ตรองถึงความเป็นไปต่าง ๆ ในเมืองนั้น เมื่อเห็นว่าเมืองนั้นสมควรจะเป็นที่แผ่ศาสนาคริสต์ให้มาประกอบ^๑ฐานอยู่ได้แลแล้ว จึงมีจดหมายไปถึงคณะผู้^๑อำนวยการศาสนาซึ่งตั้ง^๑สาขาอยู่ในกรุงลอนดอนออกความเห็นให้คณะ^๑ริบจัดการส่งมิชชันนารีเข้ามา^๑ยังเมืองไทย แลได้เขียนจดหมายถึง เรเวอเรนตเจ. จิตสัน ที่ประเทศพม่าอีกฉบับหนึ่ง เป็นใจความว่าอยากได้หนึ่ง^๑ลือสอนศาสนาเป็นภาษาพม่าบ้าง และต้องการมิชชันนารีซึ่งเคยทำการอยู่ในประเทศพม่าสักคนหนึ่ง เพื่อประโยชน์จะสั่งสอนพวกพม่าและญวนซึ่งอยู่ในเมืองไทยนี้ หนึ่ง^๑ลือที่ ม. กัตส์ลาฟเขียนไปนั้น ม. ทอมลินเพื่อนร่วมคิตกก็ได้ช่วยเหลือ^๑แข็งแรงเหตุผลสนับสนุนความเห็นเพิ่มเติมลงไป^๑ในหนึ่ง^๑ลือนั้นอีกด้วย แต่ในเวลานั้นมิชชันนารีในประเทศพม่าก็มีจำกัด ไม่มีตัวมิชชันนารีที่จะส่งให้เข้ามาช่วยเหลือในเมืองไทยได้

ครั้นต่อมา ม. กัตส์ลาฟ กับ ม. ทอมลิน ได้พยายามเขียนจดหมายขอมิชชันนารีเข้ามาทำงานในเมืองไทยอีก คราวนั้นเขียนถึง คณะอเมริกัน บอดออฟ คอมมิชชันเนอร์^๑ ฟอร์ โฟเรน मिชชันส์ ซึ่งอยู่ในประเทศอเมริกา

ฝากกับต้นคอฟฟินไป เมื่อคณะกรรมการได้รับหนังสือของ ม. กัตส์ลาฟ ก็เห็นชอบด้วย แต่เวลานั้นยังไม่มีตัวมิชชันนารีที่จะส่งตรงมายังเมืองไทย แต่บังเอิญประจวบกับเวลาที่เรเวอเรนต์ เควิก เอเบิล มิชชันนารีประจำตัวนอกของคณะนั้น กำลังจะเิรทางไปเมืองกวางตุ้ง คณะกรรมการจึงสั่งให้ เรเวอเรนต์ เอเบิล แวะมาเมืองไทยด้วย เรเวอเรนต์ เอเบิลได้มาทัน ม. ทอมลิน ที่สิงคโปร์ แลเลยสมทบกันเิรทางต่อมาถึงเมืองไทย

พฤติเหตุของ ม. กัตส์ลาฟ หมกเพียงเท่านี้ จะได้เล่าถึงพฤติเหตุของ เรเวอเรนต์ เอเบิล กับ ม. ทอมลิน อีกต่อไป

ฝ่าย เรเวอเรนต์ เอเบิล เมื่อได้ทำการที่เมืองกวางตุ้ง แลโดยสานเรือไปยังเกาะชวา แลเกาะอื่น ๆ เพื่อตรวจหลักฐานของชอลันดา ตามคำสั่งโดยตรงของผู้อำนวยการคณะแล้ว จึงออกเิรทางไปเมืองสิงคโปร์ เพื่อหาเรือต่อมาเมืองไทย บังเอิญพบกับ ม. ทอมลิน ซึ่งออกไปเปลี่ยนอากาศที่นั่น กำลังจะเิรทางกลับมากรุงเทพ ฯ เขาทั้ง ๒ จึงได้เิรทางมาด้วยกัน

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๗๔ จึงโดยสานเรือชื่อไซเพีย (เป็นเรืออาหารชนิดหนึ่ง) ซึ่งชาวอังกฤษเป็นกัปตัน ออกจากสิงคโปร์มาเมืองไทย ได้มาถึงกรุงเทพ ฯ ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พอมาถึง ม. คาลอส เดอ ซิลเวียรา กงสุลปอตเกศ ได้มีความเอื้อเฟื้อรับรองคนทั้ง ๒ เป็นอย่างดี มีสิ่งที่ทำให้ ม. ทอมลิน เสียใจอยู่อย่างหนึ่ง คือมาไม่ทัน ม. กัตส์ลาฟ เขาทั้ง ๒ ได้พักอยู่ที่เรือนชงเคยอยู่กับ ม. กัตส์ลาฟครึ่งอยู่ก่อนนั้น

ม. ทอมลิน กลับมาประเทศสยามเทียวนี้ ได้นำยามาเป็นจำนวน
 มาก หนังสือจีน ๖ หีบ แลหนังสือภาษาไทยพิมพ์ด้วยตัวอักษรโรมัน
 ๓๐๐ ฉบับ ม. กัตสลาฟ ได้เหลือหนังสือไว้ให้เขาอีก ๗ หีบ ครั้น
 จัดแจงที่อยู่ที่พักเรียบร้อยแล้ว ม. ทอมลินก็เริ่มแจกหนังสือ แจก
 ยาก มีผู้มาขอเอาหนังสือเป็นจำนวนมาก ในไม่ช้าหนังสือภาษาไทยที่
 นำมากหมด ม. ทอมลิน รู้สึกปลื้มใจในการงานที่ได้ทำไปแล้ว
 นั้นมาก แลพูดถึงคนสำคัญ ๆ ซึ่งได้เคยไปหาเขาแลขอหนังสือ
 จากเขา เช่นพระองค์หนึ่งซึ่งเป็นสมภารอยู่ในวัดของเจ้าพระยาพระคลัง
 ก็ได้เคยมาขอลอกพระคัมภีร์ใหม่ไปหลายภาค ม. ทอมลินได้ตั้ง
 โรงสวดสำหรับบูชาพระเจ้าชั้นหนึ่ง ในเรือนของเขา มีการสวดมนต์
 กันทุก ๆ วันเสาร์ คำสวดนั้นเป็นภาษาจีน มีพวกจีนไปทำสักการบูชา
 กันมาก ในพวกจีนเหล่านั้น ม. ทอมลินเคยพูดถึงเด็กคนใช้ ๒ คน
 ว่าไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้เขายินดีเท่าที่ได้เห็นเด็ก ๒ คนของเขากลับใจได้
 เห็นปรากฏอยู่ดังนี้เลย

เมื่อ เรเวอเรนตฺ เอบิล เห็นชัดว่า เมืองไทยจะเป็นสถาน
 ที่ ๆ จะประดิษฐานศาสนาคริสต์อันสำคัญยิ่งแห่งหนึ่งเช่นนั้นแล้ว จึงได้
 มีหนังสือไปยังคณะกรรมการ ลงวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๔ ว่า
 “มีสิ่งหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าควรจะเตือนคณะกรรมการให้ทราบ คือเมืองไทย

๐ คิดไม่เห็นว่ หนังสือนั้นจะมีประโยชน์ในการสอนศาสนาได้อย่างไร เพราะ
 ไทยในสมัยนั้นเห็นจะอ่านอักษรโรมันได้น้อยเต็มที

ในเวลานี้ผู้ที่ต้องการจะรับโอวาทคำสั่งสอนมากมาย เกินกำลังที่พวก
มิชชันนารีที่มีอยู่จะเทศนาสั่งสอนให้ทั่วถึงกันได้ แลกรุงเทพฯ เป็น
สถานที่ใหม่ อันสำคัญที่ พวกเรา ต้องการ ยึดไว้เป็นที่ประสิทธิ์ฐานศาสนา
สมควรแล้วที่จะต้องมีผู้มาช่วยเหลือ เหตุนี้ขอให้ส่งมิชชันนารีมาอีก
สองหรือสามคนโดยเร็วที่สุด” แลกล่าวต่อไปในหนังสือฉบับเดียวกัน
นั้นว่า “อันข้อซึ่งจะพูดจากันด้วยเรื่องจะตั้งที่เมืองไทยเป็นแหล่งแห่ง
ศาสนานี้ จะต้องจัดการเสียในเวลาเร็วที่สุด อนึ่ง ม. ทอมลิน เพื่อนผู้
เอากาเรอของข้าพเจ้า ก็ดูเหมือนว่าจะไม่อยู่ในเมืองไทยอีกนาน
เท่าไรนัก เขาได้มาจากสิงคโปร์โดยมิได้เอาพวกจีนลูกน้องมาด้วย
แลครอบครัวของเขาก็ก็นั่งอยู่ที่เมืองสิงคโปร์”

เรเวอเรนต์ เอเบิล ชอบเมืองไทยมาก แลตั้งใจว่าจะไม่โยกย้าย
ไปที่อื่นอีก แต่ภายหลังมาประสบเกิดป่วยไข้เข้า เรเวอเรนต์ เอเบิล
จึงคิดที่จะไปเปลี่ยนอากาศที่เมืองอินชัวคราว ด้วยในครั้งหนึ่ง (เมื่อ
ปีเถาะ จุลศักราช ๑๑๙๓) น้ำขึ้นมาก ท่วมถนนหนทางทั่วทุกแห่งอยู่
ประมาณสองเดือนเศษ จนหาที่เหมาะๆ จะออกกำลังกายไม่ได้ จึงทำ
ให้เกิดเป็นไข้ขึ้น นี่เองเป็นเหตุทำให้เขาคิดจะไปรักษาตัวที่เมือง
สิงคโปร์พร้อมกับ ม. ทอมลิน ซึ่งจำเป็นต้องไปเยี่ยมภรรยาผู้ป่วยอยู่ที่
สิงคโปร์นั้นด้วย

ครั้นถึงวันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๔ เรเวอเรนต์ เอเบิล กับ
ม. ทอมลิน จึงออกเดินทางจากเมืองไทยไปสิงคโปร์ วันที่ ๑๓ ก็ถึง

เรเวอเรนต์ เฮบิล ได้ไปเที่ยวที่สิงคโปร์แลมละกาเช่นนั้น การช่วยไ้
ก็กลับหายเป็นปกติ ครั้นวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๕ เรเวอเรนต์
เฮบิล ได้โดยสารเรือสำเภากลับมาเมืองไทยอีก แต่มาโดยลำพัง
ม. ทอมลินหาได้กลับมามีชีวิตไม่ เทียบนี้ เรเวอเรนต์ เฮบิล ตั้งใจจะมา
ให้ถึงกรุงเทพ ฯ ก่อนที่จะมีเรือสำเภาลำใดลำหนึ่งไปยังเมืองจีน โดย
ประสงค์จะจัดการฝากหนังสือเรื่องศาสนาคริสต์ไปยังเมืองจีน ครั้น
วันที่ ๑๘ พฤษภาคม เขาได้มาถึงกรุงเทพ ฯ ม. เคอซิลเวียรา ได้
รับรองเป็นอันดี แต่ในเที่ยวนี้เขารู้สึกว่าที่กรุงเทพ ฯ มีการกวตขันมาก
ไม่เหมือนเมื่อก่อน ภายหลังที่เขามาถึงแล้วไม่สู้ช้านัก มีหมาย
ประกาศออกครั้งที่ ๒ ห้ามไม่ให้ราษฎรรับแจกหนังสือต่าง ๆ แต่เขา
ก็ยังได้รับอนุญาตให้ฝากหนังสือไปยังเมืองจีนได้ด้วยความปราณา

เรเวอเรนต์ เฮบิล ได้แจกจ่ายยารักษาโรคต่าง ๆ ให้แก่คนเจ็บ
ช่วยมีจำนวนมาก ซึ่งมีมาหาทุก ๆ วัน แลรู้สึกมีความปลื้มใจที่ได้
เห็นว่ามีผู้มาทำสักการบูชาพระเป็นเจ้าในวันเสาร์ขึ้น มากหน้าหลายตา
การที่มาร่วมกันไหว้พระเป็นเจ้าเช่นนั้น แม้ในเวลา ที่ เรเวอเรนต์ เฮบิล
ไปอยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ก็ได้กระทำกันอยู่เนือง ๆ เรเวอเรนต์ เฮบิล
รู้สึกยินดีมาก ได้จดหมายเหตุไว้ว่า “แต่ก่อนนี้ในวันเสาร์มีพวกจีน
มาไหว้พระสวคมนตรีเพียงครั้งละ ๑๒ ถึง ๒๐ คนเท่านั้น แต่เดี๋ยวนี้มี
ครั้งละมาก ๆ ในบาญชีปรากฏว่ามีผู้มาเข้าช้อถือศาสนามากขึ้นเป็น
ลำดับ ข้าพเจ้าเชื่อว่าต่อไปจะเป็นสมาคมหรือสโมสรอันใหญ่โตแห่ง

หนึ่ง ในระหว่างเวลาแจกยาข้าพเจ้าเคยอธิบายแก่ผู้มาขอว่าควรจะไป
ในการพิธีที่ในโรงสวดของข้าพเจ้าบ้าง ได้กำหนดวันแลชั่วโมงแก่
เขาเหล่านั้นให้ไปรักษาณที่นั้น โดยวิธีนี้ได้มีคนไปยังโรงสวดเป็น
อันมาก ต่างมีความยินดีแลพอใจจนดูเหมือนว่าไม่มีความเกียจคร้าน
ในเรื่องนี้เลยเลย นอกจากนี้ยังมีอีกประมาณ ๖ คน ได้มีความว่าเรียง
ในผลของการสวดมนต์ไหว้พระ แลรับคำสั่งสอนทุก ๆ วัน ผลที่
ปรากฏแล้วคือว่ามีคนหนุ่มมากเห็นแล้ว ว่าคำสอนของศาสนาคริสต์
เป็นคำสอนอันดีแลแท้จริง แลบางคนถ่อมมันฝังหัวใจเสียจนไม่มีเวลา
ที่จะลืมได้ อีกเลย แลเขาทั้งหลายคงจะละการนับถือลัทธิอื่น ๆ แล
มาเชื่อถือในพระเป็นเจ้าอันแท้จริงของเราพระองค์เดียวได้อย่างแน่นอน
แต่ข้าพเจ้าไม่กล้าพอที่จะทำพิธีรับหรือตั้งชื่อให้แก่ใคร ๆ ที่จะเข้า
ศาสนาด้วยตัวข้าพเจ้าเองได้ เพราะฉะนั้นความหวังที่จะให้เขาทั้งหลาย
อยู่ในคำสั่งสอนไปทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นของยากมาก หรืออยู่ไกลที่สุด
เพราะหัวใจของเขาพึงจะหลุดพ้นจากความมืดมนที่ใดใหม่ ๆ เท่านั้น”

มีผู้หนึ่งซึ่ง ม. กัตสลาฟ ได้ทำพิธีรับเข้าศาสนาไว้ ต่อมา
ปรากฏว่าเป็นผู้เชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพระเป็นเจ้าเสียจริง ๆ จึงผู้
คือ จินบุญตทกลียมาจากเมืองจีนและญวน ได้ช่วยเหลือ เรเวอเรนต
เอบิลมาก คือเป็นผู้ชักชวนคนที่ไปสวดมนต์ให้รู้ระเบียบ ก่อนที่
เรเวอเรนต เอบิล จะออกไปจากเมืองไทย เขาได้ตั้งใจให้จินบุญต
เป็นผู้แนะนำกำกับผู้ที่มาทำพิธีทั้งหมด แลได้ตกลงกับ ม. ซิล

เวียรา ขออนุญาตให้ผู้ที่จะมาทำพิธีพื้กอาศรัยทำกันในเรือนหลังเดิม
ที่เคยทำกันมานั้นได้

ในการที่จะปลูกสร้างสิ่งใด ๆ ขึ้น เพื่อจะได้ ให้เป็นการสะดวก
แก่มิชชันนารีนั้น เรเวอเรนต์ เฮบิล ออกความเห็นว่าจะสร้าง
ถนนอิฐ ในระหว่างที่พักของมิชชันนารี แลหมู่บ้านจีน แลควร
ทำสัญญาขายเจ้าฟ้า (คือพระบันเกล้า) ว่าควยที่ขอให้เป็นหลักฐาน แล
เหมาะโอกาสก็จะได้โดยแนะนำพระองค์ ให้เข้าถือศาสนาคริสต์งเลียบ
ควยที่เคียว

เรเวอเรนต์ เฮบิล ได้รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าฟ้าพระองค์นี้มาตั้งแต่แรก
เข้ามาถึงเมืองไทยใหม่ ๆ พระองค์มีพระเมตตาแก่เขาเช่นเดียวกับ
ที่ได้ มีพระเมตตาแก่ ม. กิตส์ลาฟ แล ม. ทอมลิน แล เรเวอเรนต์
เฮบิล ได้กล่าวถึงคุณ (หลวงนาย) สิทธิ (ซึ่งภายหลังได้เลื่อนขึ้น
เป็นพระนายไวย) ซึ่งเป็นผู้ที่พวกมิชชันนารีหวังจะได้อาศรัยเป็นอันมาก
อีกคนหนึ่ง

แต่เพราะเกิดเหตุมีความไม่สาสุกขึ้นเนื่อง ๆ ในระหว่างเวลาที่
เรเวอเรนต์ เฮบิล อยู่ในเมืองไทย จึงคิดที่จะเิรทางจากเมืองไทย
ไปยังเมืองอื่น

วันที่ ๕ พฤศจิกายน เรเวอเรนต์ เฮบิล โดยยานเรือใบของ
ม. ฮันเตอร์ พ่อค้าอังกฤษออกจากกรุงเทพฯ ไปยังสิงคโปร์ ม. ฮันเตอร์

นี้เป็นผู้ที่ ม. กัตส์ลาฟ ชมว่าเป็นผู้หนึ่งที่มีความเอื้อเฟื้อแก่มิชชันนารี
เป็นอย่างดี โดยความเอื้อเฟื้อของกัปตัน นอริส เรเวอเรนต์ เอเบิล
จึงได้ โดยสถานเรือไปสิงคโปร์โดยมิได้เสียค่าส่วยอย่างใดเลย พอเขา
ถึงสิงคโปร์ไม่สู้ช้านัก เรเวอเรนต์ โรเบ็ค เป็น ซึ่งเป็นคนสอนศาสนา
ประจำอยู่ที่สิงคโปร์ก็ถึงแก่ภรรยา เรเวอเรนต์ เอเบิล ไปทันยังได้
พยาบาลเขาอยู่จนหมดลมหายใจ

เรเวอเรนต์ เอเบิล รู้สึกว่าตนมีความสุขมากขึ้น เมื่อได้รับเชิญ
ให้เป็นหัวหน้าสอนศาสนา จึงตกลงยอมรับหน้าที่ ความหวังเดิมที่คิด
ว่าจะกลับไปประเทศอเมริกา เป็นอันยกเลิกไว้ก่อน เรเวอเรนต์ เอเบิล
ได้พยายามเรียนภาษารักษาใช้เก็บคนในพื้นเมือง แลพยายามแจก
หนังสือศาสนาคริสต์ให้แก่พวกจีนทุก ๆ บ้าน โดยเหตุที่ตนทราบคร่ำ
ต่องารมากเช่นนั้น โรคเดิมก็กลับกำเริบขึ้นอีก เลยจำเป็นต้องออก
จากเมืองสิงคโปร์ไปยังประเทศอเมริกา ตามคำเชื้อเชิญของคณะ
กรรมการ ซึ่งต้องการจะให้เขากลับไปประจำอยู่ที่นั่นตั้งแต่เขายังอยู่ใน
กรุงเทพ ฯ แล้ว

วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๗๖ เขาโดยสถานเรืออังกฤษออก
จากสิงคโปร์ไปประเทศอังกฤษ เมื่อได้ท่องเที่ยวไปในประเทศอังกฤษ
ฮอลันดา เยอรมัน ฝรั่งเศส แลสวิสเซอร์แลนด์แล้ว ก็กลับไปยัง
ประเทศอเมริกา

ความจริง เรเวอเรนต์ เอบิล ผู้^{นี้} เมื่ออยู่เมืองไทยได้ตั้งใจว่า
จะเอาประเทศ^{นี้}เป็นที่ประดิษฐานศาสนา ถ้าหากว่าเขามีความผาสุก
สบายดีแล้ว เขาคงจะไม่ไปไหนอีก จะเป็นมิชชันนารีอยู่ในเมืองไทย
จนถึงที่สุด เหตุ^{นั้น}คณะกรรมการจึงถือว่าเขาเป็นมิชชันนารีประจำการ
แพนงประเทศสยามผู้หนึ่ง

ในต้นปี พ.ศ. ๒๓๗๕ คณะกรรมการได้มีประกาศอย่างเปิดเผย
ว่าจะส่งมิชชันนารีเข้ามายังเมืองไทย

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ ม. สเตเฟน และ เรเวอเรนต์
ชาร์ลส์รอบินสัน ได้ถูกคณะกรรมการเลือกให้มาดำเนินการสอนศาสนา
ในเมืองไทย เรเวอเรนต์ อีรา เตรซี่ ก็หวังว่าจะได้มาเป็นผู้ช่วยด้วย
ผู้หนึ่ง แต่ภายหลังให้ไปเสียบยังประเทศจีน

วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๕ ขณะที่ เรเวอเรนต์ เอบิล ยัง
อยู่ในประเทศสยาม เรเวอเรนต์ ยอน เทเลอร์ โยนส์ ได้ถูกพวก
มิชชันนารีที่เมืองพม่า เลือกให้เข้ามาเป็นมิชชันนารีในเมืองไทยแล
ได้ออกเดินทางจากมอลเมนมาสิงคโปร์

ในเวลา^{ที่} เรเวอเรนต์ โยนส์ ยังอยู่ที่สิงคโปร์ เรเวอเรนต์ เอบิล
ได้ออกไปจากประเทศสยาม พบกัน^{ที่นั่น} ก่อนที่เอบิลจะออกเดินทาง
ไปอเมริกา ได้เล่าให้ ม. โยนส์ฟังถึงเรื่องสมาคม^{น้อย} ๆ ของตน
ในกรุงเทพ ฯ แลขอให้ ม. โยนส์ช่วย^{ให้} เพื่อสมาคม^{นั้น}ให้^{ได้}มา
ประชุมกันเหมือนแต่ก่อน จนกว่าพวกมิชชันนารีจะมาถึง

เรื่องราวของมิชชันนารีชุดที่ ๑ ซึ่งเข้ามาทำกิจการในเมืองไทย
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๓๗๕ หมดความเพียงเท่านั้น

มิชชันนารีชุดที่ ๒ แลที่ ๓

มิชชันนารีชุดที่ ๒ คือ เรเวอเรนต์ ยอน เทเลอร์ โยนส์ กับ ภรรยา แล เรเวอเรนต์ วิลเลียม คีนกับภรรยา มิชชันนารีชุดที่ ๓ คือ เรเวอเรนต์ ร็อบบิ้นสันกับภรรยา เรเวอเรนต์ เฮส. ยอนสันกับภรรยา แล หมอ คี. บี. บร็คเลกกับภรรยา

มิชชันนารีชุดที่ ๒ เป็นคณะ อเมริกัน แบบติสต์ บอค มาถึง เมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ ชุดที่ ๓ เป็นคณะ อเมริกัน บอค คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเริน มิชชันส์ — มาถึงเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ภายหลัง ๒ คณะนี้รวมเป็นคณะเดียวกัน แลเรียกชื่อย่อว่าคณะ เอ. บี. ซี. เอฟ. เอ็ม. (แทนคำว่า อเมริกัน บอค คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเริน มิชชันส์) ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นนั้น

มิชชันนารีชุดที่ ๒ มาจากประเทศพม่า ชุดที่ ๓ มาจากประเทศอเมริกา แต่ก่อนจะมาถึงเมืองไทย ต้องเดินทางมายังเมืองสิงคโปร์ เสียก่อนแล้วจึงได้เดินทางต่อมายังประเทศสยามอีกต่อหนึ่ง

เมื่อพวกมิชชันนารีชุดที่ ๒ มาถึงเมืองไทยใหม่ๆ ได้พักอยู่ที่ บ้านกงสุลปอตูกเกต ต่อมาไม่สู้ชานัก จึงได้เช่าที่ของนายกลัน ตลาการคนหนึ่ง ซึ่งเป็นน้องชายของ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ จ.) พระราชาคณะผู้ใหญ่ฝ่ายพระสงฆ์ไทยองค์หนึ่ง เห็นอวดเกาะชนมา เล็กน้อย แลได้สร้างเรือนทำด้วยไม้สักชน ๒ หลังเป็นที่พักอาศัย ครั้นเมื่อมิชชันนารีชุดที่ ๓ เข้าถึงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ จึงได้ตรงมาอยู่ที่

เรือน ๒ หลังนี้ทีเดียว ที่ ๆ พวกมิชชันนารีเช่าจากนายกลั่นอยู่นั้น
เป็นที่สกปรก มีเรือนเตี้ย ๆ หลังคามุงจากอยู่รอบทางเข้าบ้านก็แยก
และเสมอ ข้างหน้าบ้านเป็นคตองไซเรือ หรือมีฉนวนก็ตองเคียบน
ไม้กระดานแผ่นเดียวซึ่งทอดยาวยึดเป็นสะพานเคียบเท้าไป ขอนเพราะวัด
เกาะอยู่ใกล้แม่น้ำที่เป็นชายเลนลุ่มน้ำจนถึงอยู่เสมอ ในที่ใกล้เคียง
กับที่ ๆ มิชชันนารีอยู่นั้นมีตลาด (สำเพ็ง) ตลาดนี้เอง พวกมิชชัน
นารีได้พบคนเจ็บป่วยบ่อย ๆ เพราะอยู่ในที่ ๆ สกปรกอันเป็นข้อเกิด
แห่งโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่เรือน ๒ หลังนี้ นอกจากเป็นที่พักของพวก
มิชชันนารีแล้ว ยังใช้เป็นสถานที่จำหน่ายยาแลรักษาโรคต่าง ๆ ด้วย
กิจการของพวกมิชชันนารีทั้ง ๒ ชุดนี้ ก็อย่างเดียวกับชุดที่ ๓
กล่าวคือตั้งหน้าทำการแจกหนังสือสอนศาสนาคริสต์ทั้ง แลแจกยาสำหรับ
รักษาโรคต่าง ๆ อันเป็นอุบายจะให้คนรักใคร่นับถือแล้วจะได้ชักชวนเข้า
ถือศาสนาได้ง่าย ๆ เพราะฉะนั้น จะได้กล่าวถึงกิจการของพวกมิชชันนารี
เหล่านี้แต่เฉพาะบางคน ซึ่งเป็นคนสำคัญแลเป็นคนที่อยู่ในเมืองไทย
นานที่สุด เท่านั้น

เรเวอเรนต์ ยอน เทเลอร์ โยนส์

มิชชันนารีผู้นี้อยู่ในคณะอเมริกัน แบปติสต์ บอด มาถึงเมือง
ไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ พอมาถึงแล้วก็เริ่มสืบถามถึงพวกที่เลื่อมใสใน
ศาสนาคริสต์ ซึ่ง เรเวอเรนต์ เอเบิล ได้สั่งไว้เมื่อพบกันที่สิงคโปร์ให้
ช่วยหนุนบำรุงให้จึงได้นั้น เขาสามารถรวบรวมคนพวกนั้นเข้าเป็นคณะ

น้อยๆ ไปได้ อีก แลให้มาประชุมกันได้ ในวันทำพิธีไหว้พระเป็นเจ้า คือ
 ประชุมกันสวดมนต์แลอ่านพระคัมภีร์ แลให้ โอวาทสั่งสอนทั่วทุกคน
 ในบ้านเองมีเงิน ๓ คน ได้สมัครขอให้ทำพิธีรับคนเข้าในศาสนา เวเวอเรนต
 ยอน เทเลอร์ โยนส์ ได้ทำพิธีรับเงินทั้ง ๓ คนนั้น ในวันที่ ๘ เดือน ธันวาคม
 คือ จีนเปง ๑ จีนใจ ๑ แลจีนโลเสง ๑ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๗ เขา
 ทั้ง ๓ ได้ถึงแก่กรรมเสียทั้งหมด หาไม่คงจะเป็นกำลังในการช่วยเหลือ
 แผลศาสนาให้แพร่หลายได้ยิ่งเป็นแน่ คณะน้อยซึ่ง เวเวอเรนต เอบิล
 ได้รวบรวมตั้งขึ้นไว้นั้น นับแต่ ยอน เทเลอร์ โยนส์ ได้มาเป็นอุปถัมภ์ให้
 โอวาทสั่งสอน ก็เชื่อถือพระเป็นเจ้าแลอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของโยนส์เป็น
 อันดี เพราะฉะนั้นโยนส์นับว่าเป็นคนสำคัญผู้หนึ่งซึ่งได้มาคุมคณะน้อยๆ
 นั้นขึ้นไว้ ได้ขึ้นเป็นบิชอปให้ผู้อื่นเข้าในศาสนาได้เสียๆ มา เรื่องราว
 ของ เวเวอเรนต โยนส์ นอกจากที่ได้เล่ามาแล้วนี้ ก็ไม่เห็นมีอะไร
 ควรจะเล่าไว้ในที่นี้อีก จะขอเล่าถึงผู้อื่นอีกต่อไป

หมอบ คี. บี. บร็คเล

หมอบร็คเล เป็นคนสำคัญที่สุดในประเทศอเมริกัน บอค คอสมิทซ์
 ชันเนอร์ ฟอร์ ฟอเรน มิชชันนารี ซึ่งมาถึงเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘
 ฉะนั้นจะได้นำเรื่องของหมอบนี้มาเล่าให้ผู้อ่านได้ฟัง ตามจดหมายเหตุ
 รายวัน ซึ่งตัวหมอบร็คเล ได้จดไว้เอง ดังต่อไปนี้

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ ม. ชันเตอร์ ซึ่งเป็นพ่อค้าชาวยุโรปคนเคียวที่อยู่เมืองไทยใน
 สมัยนั้น มาหาหมอบร็คเลแต่เช้า บอกว่าพระยาศรีพิพัฒน์ (พระยา

ศรีพิพัฒน์ผู้บัญชาหลังใต้เป็นสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย) ให้มาเชิญตัว
 เขาไปในพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้ไปรักษาคนไข้แล้วพวกเชลย
 ซึ่งป่วยเป็นไข้ทรพิษแลโรคอหิวาต์ เขายอมไปรักษาโดยเต็มใจ แต่เขา
 ม. ชันเตอร์ไปด้วย ชั้นแรกเขาไปที่บ้านของพระยาศรีพิพัฒน์นั้นก่อน
 แล้วภายหลังจึงได้ไปหาพระนายซึ่งเป็นน้องภรรยาของพระยาศรีพิพัฒน์
 (เห็นจะเป็นพระนายศรีเอี่ยม ซึ่งเป็นเจ้าพระยาพลเทพ ในรัชกาลที่ ๔)
 พระนายได้นำเขาไปยังที่ ๆ คนเจ็บอยู่ เมื่อไปถึงที่คนเจ็บอยู่ พระนายได้
 ชี้แจงกับเขาว่าในหลวงมิได้เอาพระทัยใส่ในบุคคลเหล่านั้นคอก^๑ ถ้าว่าเขา
 รักษาบุคคลเหล่านั้นหายได้ก็เรียบร้อยแล้ว ในหลวงจึงจะให้เขาเข้าไป
 ทำการรักษาคนชั้นสูงในวังต่อไป ครั้นเป็นการทดลองความสามารถ
 ของเขาก่อน เขาเห็นจริงด้วยตามคำบอกเล่าของพระนายว่าในหลวง
 มิได้เอาพระทัยใส่ในบุคคลเหล่านั้น เพราะคนป่วยเหล่านั้นล้วนแต่เป็น
 เชลยแลทาสทั้งนั้น คนไข้เหล่านั้นอยู่ในที่สกปรกชื้นแฉะ หลังคาเรือน
 ก็ทำด้วยกระแฉง อย่างหลังคาเรือนซึ่งใช้ในการสงครามอันจออยู่
 ทกลางบางหลวง อาหารการกินก็ไม่สะอาด คนรักษาพยาบาลก็ไม่มี
 คนไข้เหล่านั้นล้วนแต่มีอาการเพียบบ^๒ ไปตามกัน สถานที่อยู่ก็สกปรก
 อาหารการกินก็ไม่สะอาดพอเช่นนั้น เขาก็หมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้
 เขาได้อธิบายถึงเรื่องความไม่สะอาดของอาหารการกินแลความสกปรก
 ของที่อยู่ให้พระนายฟัง แลดูเหมือนว่าพระนายก็เห็นจริงด้วย เขาได้
 ปลอบโยนเอาใจคนไข้ต่าง ๆ แลพวกคนไข้ก็ได้แสดงอาการขอความช่วยเหลือ
 เหลือจากเขา แต่ไม่ไหว หมดความสามารถของเขาเสียแล้ว

๑. คำซึ่งบอกนั้น สันนิษฐานว่าเห็นจะบอกว่า “ไม่ใช่ข้าราชการ”

เมื่อพระนายสังเกตเห็นเขารักษาโรคไข้ทรพิษแลอหิวาต์ไม่ไหว
 เช่นนั้น จึงถามเขาว่า คนที่เป็นโรคอหิวาต์ก็ดี ไข้ทรพิษก็ดี ถ้าเพียง
 แต่เห็นเท่านั้น อาจบอกได้หรือไม่ว่า จะตายหรือจะรอด เขาตอบว่า
 บอกไม่ได้ เมื่อได้ฟังคำปฏิเสธเช่นนั้น พระนายก็แสดงท่าว่าเขาเห็น
 จะไม่ใช่หมอตี๋เก่งจริงดังโจทย์กันเสียแล้ว ในเมืองไทยนี้ ในครั้งนั้น
 เห็นจะมีหมอชั้นเลว ๆ เทียบวอดคุยต่าง ๆ ว่าเพียงแต่ได้เห็นคนไข้
 ก็รู้ได้ทีเดียวว่าจะตายหรือรอด เป็นจำนวนมาก เทียบหลอกลวงคน
 ใจ ๆ ให้เชื่อถือความสามารถของตัว แลพรรณนาคุณยาเสียอย่าง
 เลิศลอย จึงถอกันจนชินว่าถ้าหมอตี๋เก่งแล้วพอแลเห็นคนไข้ก็รู้ที่
 เทียบว่าจะเป้นหรือตาย เพราะฉะนั้นเมื่อพระนายได้ฟังคำปฏิเสธของ
 หมอบริกเลจึงได้แสดงว่าหมอบริกเลไม่เก่งจริงดังว่า ครั้นสนทนากับ
 พระนายพอสมควรแก่เวลาแล้ว เขาก็กลับมายังบ้าน

วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เขาได้จัดบ้านแลร้านขายยาให้เป็นระเบียบเรียบร้อย คอยโอกาสที่
 เขาจะได้ทำการรักษาคนเจ็บป่วย

วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เขาได้รักษาคณ่วยหลายคน อนุญาตให้มาขอความช่วยเหลือ
 เขาได้ตลอดทั้งวัน แต่ความจริง การรักษามีต้องทำเพียงวันละ ๑
 หรือ ๒ ชั่วโมงเท่านั้นก็พอ

วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เขาได้รักษาคนไข้หลายคน แต่โดยมากเป็นจีน ในเย็นวันนี้
เจ้าฟ้าน้อย (พระยันทองคำ) เสด็จมาเยี่ยมพวกมิชชันนารี

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เขาได้สัญญาไว้ว่าจะไปเฝ้าเจ้าฟ้าน้อย แลได้ไปตาม
สัญญานั้น

วันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เขาพร้อมด้วย ม. รอนสัน ได้ไปเฝ้าพระองค์ น. พระเจ้าลูกเธอ
พระองค์หนึ่ง ซึ่งประทับอยู่ในวัง พระองค์ น. นี้โปรดภาษาอังกฤษมาก
เขาได้เขียนอักษรอังกฤษทั้งสระแลพยัญชนะ แลตัวกล่าพร้อมเสร็จ
ถวายพระองค์ไว้ในวันนี้เอง เขาพร้อมด้วยเรเวอเรนต รอนสัน ได้รับ
เกียรติยศให้รับประทานอาหารร่วมโต๊ะกับพระองค์ น. แลเมื่อเสร็จการ
รับประทานอาหารแล้ว พระองค์ น. ยังได้พาไปดูเครื่องพิณพาทย์อีกด้วย
ในเครื่องพิณพาทย์เหล่านั้น เขาทั้ง ๒ ชอบชมองวงมากกว่าอย่างอื่น

วันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

มีคนช่วยมาหาพวกมิชชันนารีเป็นอันมาก ถึงกับที่อยู่แน่นไปหมด
ตั้งแต่เช้าจนเย็น พวกคนช่วยที่มาเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นคนที่มีโรคอย่าง
อาการมากจึงมาทนน

๑. พระองค์ น. นี้สันนิษฐานว่า จะเป็นพระองค์เจ้าคเนจร (กรมหมื่นอมเรนทร
บริรักษ์) เวลานั้นพระชันษาได้ ๒๐ ปี

วันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

มีข้าราชการไทยคนหนึ่ง มาที่ร้านยาของพวกมิชชันนารีเหมือน
เพื่อจะสืบสวน พอไปถึงร้านได้เที่ยวดูตามชวดยาต่าง ๆ แลลองจิบน้ำใน
แก้วบนโต๊ะว่าจะเป็นเหล้าหรือน้ำตาลเมา

วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

นายกิลันซึ่งเป็นเจ้าของที่ๆ พวกมิชชันนารีเช่าอยู่นั้น มาบอกแก่
พวกมิชชันนารีว่า การที่พวกมิชชันนารีอยู่ในที่นั้น พวกข้าราชการ
ไม่ใคร่พอใจ สงสัยการประกอบอาชีพของพวกมิชชันนารี นายกิลัน
ออกความเห็นว่ พวกมิชชันนารีควรจะไปขออนุญาตจากเจ้าพระยา
พระคลังเลี้ยก่อนจะดีกว่า มิฉะนั้นอาจถูกไล่ให้ออกจากที่นั้นได้ มิวันใด
ก็วันหนึ่ง

วันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

ตอนเช้าวันนั้น มีคนช่วยมาหาหมอบริดเจิ้ล กว่า ๓๐๐ คน เพื่อขอ
คำแนะนำในทางยาแลขอยาสำหรับรักษาโรค เขาได้ให้คนช่วยเหล่านั้น
สวดมนต์แลอ่านพระคัมภีร์ก่อนที่เขาจะให้ยารักษาโรค เพื่อเป็นการชักจูง
คนช่วยให้เห็นฤทธิ์เดชของพระเจ้าว่าศักดิ์สิทธิ์ เมื่อสวดมนต์แลวก็กินยา
จะได้หายก็ แลต่อไปจะได้มีความเชื่อถ้อในพระเจ้ามาก ๆ

แลในวันเดียวกันนั้นเอง หมอบริดเจิ้ลพร้อมด้วยพวกมิชชันนารี
ได้ไปหา ม. ชันเตอร์ แลได้ไปดูเรืออังกฤษลำหนึ่ง ชื่อ บิรามัส ซึ่ง

กษัตริย์ เวลเลอร์ นำเข้ามา กษัตริย์เวลเลอร์ผู้นี้ ทำการอยู่กับ ม. ชันเตอร์
ทั้งได้ ไปดริวอีกลำหนึ่ง ซึ่งพามาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อ ๒-๓ วันก่อน
เรือลำนี้ต่ออย่างแบบอังกฤษ แต่เป็นของพ่อค้าชาวเมืองสุทนต์ (อยู่ใน
อินเดีย) คนหนึ่ง แลคนเรือทั้งหมดก็เป็นชาวเมืองสุทนต์

วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

ม. ชันเตอร์ พาพวกมิชชันนารีไปหาผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง
เจรจาเกี่ยวกับเรื่องท ๗ พวกมิชชันนารีอยู่ แต่ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง
ไม่มีอำนาจในเรื่องนี้ แต่ได้แนะนำให้ ม. ชันเตอร์พาพวกมิชชันนารี
ไปหาพระยาโชฎึก (ทองจีน) ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในที่ดินแปลง
นั้น พวกมิชชันนารีรู้สึกว่ายากมาก ถ้าพระยาโชฎึกเป็นผู้มีอำนาจ
เด็ดขาดในที่ดินแปลงนั้นแล้ว ทราบอยู่ว่าแกเป็นคนที่ไม่ชอบพวก
คริสต์ เมื่อ ม. ชันเตอร์จะกลับ ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังได้แนะนำอีกว่า
ควรไปหาพระยาโชฎึก แลได้ชี้แจงว่าการที่พวกมิชชันนารีจะต้องย้าย
ไปอยู่ที่อื่นนั้น เป็นเพราะพวกมิชชันนารีแจกหนังสือมากเกินไปจนเป็น
ที่น่าสงสัย แลเป็นการผิดธรรมเนียมการทำบุญของคนไทย ที่จริง
การทำบุญแจกหนังสือนั้น รัฐบาลก็ยินยอมให้ทำเหมือนกัน แต่ต้อง
เป็นบางครั้งบางคราว หรือแจกแก่พระเจ้าพระสงฆ์ ไม่แจกแก่บุคคล
ทั่วไป เมื่อผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังอ้างข้อขัดข้องให้ฟังดังนี้แล้ว
จึงได้กล่าวต่อไปอีกว่า ถ้าหากว่าไม่เป็นการขัดข้องแก่ธรรมเนียมไทย
คงว่าแล้ว ตัวท่านก็ไม่อยากจะขัดขวางในเรื่องการบุญกุศลของพวก
มิชชันนารีเลย แลว่าตัวท่านก็ชอบการบุญกุศลอยู่เหมือนกัน

ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังพบคุณเหมือนเล่นที่จริง แต่เป็น
ข้อความสำคัญมาก ผู้ช่วยนี้เป็นน้องชายของสมเด็จพระเอกทัศ (ซึ่งได้
ถึงพิราลัยไปเสียภายหลังเมื่อได้เซ็นสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่าง
อังกฤษกับไทย เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๘ ได้ ๒-๓ วัน เท่านั้น)

ในเวลาที หมอบรัดเล เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ ตัวเจ้าพระยา
พระคลังไม่อยู่ ไปเมืองจันทบุรี เพื่อสร้างข้อมมือกันพวกญวน แล
ได้ต่อเรือใบไทยลำใหญ่ขึ้นเป็นครั้งแรก ท่านมีบุตรชายคนหนึ่ง ชื่อ
คุณสิทธิ์ (คือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็น
ตำแหน่งหลวงสิทธิไชยเวรมหาทเล็ก) เป็นมือขวาในการช่วยต่อเรือ
แลเป็นคนสำคัญของเมืองไทย

วันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

ม. ฮันเตอร์ มาหาพวกมิชชันนารี บอกว่าได้ไปหาพระยาโชฎิก
มาแล้ว พระยาโชฎิกบอกว่า พวกมิชชันนารีจะต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น
ซึ่งมีอีก ๓ แห่ง แต่ที่ดินทั้ง ๓ แห่งที่พระยาโชฎิกบอกให้นั้น ล้วน
แต่เป็นที่พวกบาทหลวงโรมันคาทอลิกอยู่ทั้งนั้น พระยาโชฎิกไม่ชอบให้
พวกมิชชันนารีสวามนตร์เป็นภาษาจีนแลแจกหนังสือแก่จีน เพราะเมื่อพวก
มิชชันนารีได้พวกมาก ๆ แล้ว เกรงว่าจะคิดการกำเริบขึ้นในภายหลัง

วันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

กัปตันเวลเลอร์ เกิดวิวาทขึ้นกับพระวัดเกาะ ถูกพระวัดเกาะตี
ปางตายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นดังนี้ คือในเย็นวันนั้น กัปตันเวลเลอร์

กับ ม. ชันเตอร์ ถอยขึ้นมาเที่ยวเล่นที่บ้านพวกมิชชันนารี นึกอุตรจะไป
 ยิงนกพิราบเล่น ม. ชันเตอร์คุยอยู่กับพวกมิชชันนารี กับต้นเวลเลอร์
 ถอยขึ้นเคียวเข้าไปในวัด พอไปถึงก็ยิงนกพิราบตาย ๒ ตัว ขณะนั้นเป็น
 เวลาที่พระกำลังสวดมนต์เย็นอยู่ เมื่อได้ยินเสียงปืนพระจึงได้กรกน
 ออกมา เข็มก็เพียงแต่จะว่ากล่าวกันก่อน แต่ทำไมจึงได้เกิดตักกันชน
 ก็ไม่ทราบ กับต้นเวลเลอร์ถูกตักท้ายทอย แผลสาหัสถึงกับสลบไป
 ชันก็หาย พอ ม. ชันเตอร์ทราบเรื่องฉวยปืนได้ก็วิ่งไปช่วยกับต้น
 เวลเลอร์ คิดเคืองพระเป็นอันมาก ไปถึงก็ว่าพระเสียต่าง ๆ นา ๆ
 แต่ ม. ชันเตอร์เป็นผู้ที่มีคนยำเกรงมาก หาไม่ก็คงจะโดนพระตี
 เข้าอีก พอกับต้นเวลเลอร์ได้สติ ม. ชันเตอร์ก็ช่วยพยุงให้ไต่มาที่บ้าน
 พวกมิชชันนารี ทั้งยังเปรอะเปื้อนเลือดอยู่ ในระหว่างที่ หมอบริดเจ
 จัดการพันแผลอยู่นั้น กับต้นเวลเลอร์ยังเป็นลมสลบไปอีกหลายครั้ง
 ม. ชันเตอร์ได้รีบไปหา ปอร์ทกับต้น (หมายความว่าเจ้าท่า) แล
 คาคันว่าให้นำเรื่องนี้ขึ้นชำระให้จงได้ ปอร์ทกับต้นตกใจ จึงรีบนำคดี
 ไปเสนอต่อผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง

วันที่ ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ หมอบริดเจ ไปเยี่ยมกับต้นเวลเลอร์ พบกำลังนอน แต่
 อาการค่อยยังชั่วมากแล้ว ในเรื่องนี้เจ้าหน้าที่กำลังได้สอบสวนอย่าง
 เอาจริงเอาจัง ม. ชันเตอร์ คาคันจะเอาเรื่องให้ได้

วันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ ม. อันเตอร์เตือนขอให้รีบชำระเรื่องพระตักขิณเวลเลอร์อีก
มีข่าวว่าในหลวงได้ตรัสสั่งให้พระราชอาคันตุกะ ประชุมหารือคดีสินอิกรณ
นั้นโดยเร็ว

วันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

นายกเทศมนตรี (เจ้าของที่) มาขยับไล่พวกมิชชันนารีอีก ว่าถ้า
ในหลวงเสด็จผ่านมาเห็นเข้า ตัวเขาจะต้องถูกลงพระราชอาญาอย่างหนัก
แลอีกราว ๒๐ วัน ในหลวงจะเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคมายัง
วัดเกาะ ฉะนั้นขอให้พวกมิชชันนารีรีบย้ายไปเสียก่อนกำหนดเสด็จ
พระราชดำเนินนี้ให้ได้

วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ สมเด็จพระสังฆราช ลงทัณฑ์กรรมพระสงฆ์ตักขิณ
เวลเลอร์ โดยให้นั่งกลางแดดครึ่งวัน แลทัณฑ์กรรมอย่างอื่นอีก แล้ว
ได้มีประกาศของสมเด็จพระสังฆราชออกห้ามมิให้พวกพระสงฆ์เกาะ
วุ่นวายกับพวกฝรั่งอีกต่อไป

วันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ พวกมิชชันนารีไปหาผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง ร้องทุกข์
เรื่องพวกจีนทำเลียงอกตกต่าง ๆ อันเป็นเครื่องหนวกหู ผู้ช่วยเจ้าพระยา
พระคลัง (พระยาพิพัฒน์) รับรองเป็นอันดี แลว่าจะต้องประชุม

เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองขอให้จัดการเรื่องนี้ให้ พวกมิชชันนารีรู้สึกดีใจ
 แลชอบใจผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลังในเรื่องนี้มาก วันที่พวกมิชชันนารีไป
 หาผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง ว่ามีเทศน์ท่วย (เห็นจะเป็นวันพระ)

วันที่ ๒๐ วันนี้เป็นวันเกิดของ ม. ฮันเตอร์ ๗ มีการเลี้ยงโต๊ะที่
 บ้าน ได้เชิญพระยาศรีพิพัฒน์ แลบุตรชายท่วยของท่านมากินเลี้ยงท่วย
 บุตรชายท่วยของพระยาศรีพิพัฒน์ผู้นี้ พวกมิชชันนารีว่าเป็นข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ฝ่ายทหาร

วันที่ ๒๖ กันยายน วันนมคนป่วยมาก

วันที่ ๓๐ กันยายน วันนี้ผู้ช่วยเจ้าพระยาพระคลัง เชิญเรเวอเรนต์
 รอบินสัน กับยอนสัน ไปที่บ้านเพื่อฟังคำเทศนาของพวกมิชชันนารีจะ
 ต้องย้ายที่อยู่ในภายในกำหนด ๕ วัน พวกมิชชันนารีจึงต้องไปเข้าบ้าน
 เล็ก ๆ ของเรเวอเรนต์โยนส์อยู่หลังหนึ่ง กับบ้านของ ม. ฮันเตอร์
 อีก ๒ หลัง

วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

เมื่อพวกมิชชันนารีจะต้องย้ายจากที่อยู่เดิมเช่นนั้น จึงต้องไปอาศัย
 บ้านเรเวอเรนต์โยนส์อยู่ข้าง ม. ฮันเตอร์อยู่ข้างไปพลางก่อน จนกว่าจะ
 หาที่อยู่ได้เป็นปรกติ เรเวอเรนต์รอบินสัน ไปพักอยู่กับพวกปอดทุเกต
 เรเวอเรนต์ยอนสันไปอยู่ที่แพซึ่งพวกมิชชันนารีขอไว้ว่าจะทำร้านขายยา
 หมอบริกเลิกกับครอบครัวไปอยู่ในบ้าน สันต ครุส (กุฎจีน) พอรู้ข่าวว่า

พวกมิชชันนารีจะต้องย้ายไปเช่นนั้น พวกคนช่วยพากันเสียชีวิตเป็นอันมาก พวกมิชชันนารีจะย้ายไปในวันนี้แล้ว แต่บุตรของเรเวอเรนต์ยอนสัน(มารี) ช่วยมาก จึงต้องผกไปอีก เรื่องที่ถูกย้ายสถานนั้น เพราะรัฐบาล ระวังภัยด้วยพวกมิชชันนารีอยู่ในระหว่างบ้านของพวกจีนแลเป็นที่นับถือ ของพวกจีนมากด้วย เกรงว่า เมื่อพวกมิชชันนารีมีพวกมาก ๆ แล้ว จะชักชวนพวกจีนก่อการกำเริบขึ้น

วันที่ ๕ ตุลาคม พวกมิชชันนารีต้องย้ายไปวันนี้ เพราะหมต กำหนดที่ผิดไว้ ถึงแม้ว่าลูกสาวของเรเวอเรนต์ยอนสันเจ็บจนจะตาย เรเวอเรนตร์ยอนสันได้ย้ายไปอยู่กับพวกปอตุเกศ ใกล้กับโรงสวด ตั้ง แต่เมื่อวันที่ ๒ แล้ว

วันที่ ๖ ตุลาคม วันนั้นลูกของเรเวอเรนต์ยอนสันตาย

วันที่ ๗ ตุลาคม : วันนั้นได้จัดการฝังศพผู้ที่ตายใกล้กับที่ ๆ ฝังศพ ของเมีย ม. กัตส์ลาฟ แลศพของคนอื่น ๆ ซึ่งได้ ฝังไว้ ในกาลก่อน

เรเวอเรนต์ ยอนสันกับภรรยา มาอยู่กับพวกมิชชันนารีได้ ๕ วัน แล้ว ก็กลับไปพักยังแพที่ไปอยู่นั้นอีก (แพหลังนี้จอดอยู่หน้ากุฏิจีน)

ต่อมาพวกมิชชันนารีย้ายไปอยู่ทางฝั่งคลองอีกฟากหนึ่งใกล้กับพวก ปอตุเกศ มีห้างอังกฤษอยู่ในระหว่างกลาง (ที่ ๆ อยู่นั้นมีแม่น้ำหน้าวัด ประยูรวงศ์) พวกมิชชันนารีได้ทำสัญญาเช่ากับเจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยาพระคลังปลุกเรือให้พวกมิชชันนารีอยู่ ๒ หลัง เป็นเรือน ขนาดใหญ่ คิดเช่าค่าเช่าเดือนละ ๖๕ บาท พวกมิชชันนารีไม่เห็น

ว่าแพงนัก เมื่อคิดเทียบกัยเรือนที่พวกกลอนคอนมิชชันนารีเช่าอยู่ที่
สิงคโปร์แลชั้นงักเห็นว่าคึกกว่า ด้วยเรือน ๒ หลังนี้เป็นเรือนไม้ มุงด้วย
กระเบื้องอย่างวัดมระเบียงรอบ ทำแข็งแรงคึก

วันที่ ๓๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้พวกมิชชันนารีไปอยู่ในเรือยี่รามส์ เพื่อคอยดูในหลวงเสด็จ
พระราชดำเนินทางชลมารคไปพระราชทานกุญแจตามอารามต่าง ๆ ซึ่ง
อยู่ริมน้ำ พระองค์เสด็จไปโดยเรือกั้นยาขีคทอง ยาวประมาณ ๓๐๐ ฟุต
กว้างประมาณ ๖ หรือ ๘ ฟุต หัวท้ายขีคทอง ตรงกลางมีพระแท่นที่
ประทับ ในหลวงประทับบนพระแท่น มีม่านขีคทองพระแท่น มีผู้พาย
ประมาณ ๖๐ คน นั่งเป็นคู่ ๆ พายพร้อม ๆ กัน และมีคนตีฆ้องคอยให้
จังหวะพายด้วย มีเรืออีกลำหนึ่งร้องเพลง (เห่) ตามเสด็จมาข้างหลัง
เรือทรง (คือเรือไทรพระกฐินควรจะไปข้างหน้า) นอกจากเรือทรงนี้แล้ว
ยังมีเรือขนาดใหญ่อีก ประมาณ ๖๐ ลำ อยู่หน้าเรือพระที่นั่งข้าง ตาม
มาข้างหลังบ้าง เป็นกระบวนใหญ่

ตามธรรมเนียมไทยแต่โบราณ ถือกันว่าเป็นการไม่สมควรยิ่งนัก
ที่คอยจ้องมองดูในหลวงซึ่งเสด็จผ่านมา ฉะนั้นเมื่อเสด็จไปถึงไหน
พวกที่แอบคตต้องหลบไปหมด ประตูหน้าต่างก็ต้องปิด เรือแพनावะ
ผ่านไปมาไม่ได้ ผู้ที่ต้องการจะดูจริง ๆ ต้องคอยระวัง คือเมื่อเสด็จผ่าน
มาตรงตัว ต้องหมอบก้มหน้าลงทำความเคารพ แต่พวกฝรั่งได้รับ
ความผ่อนผันให้ยืนดูได้ แต่ต้องเบ็ดหมวกถวายคำนับ พวกฝรั่งได้

รับผ่อนผันพิเศษเช่นนั้น หมอบรัดเลเลยถือโอกาสอยู่ในหลวงเสียพอใจ
ทางช่องกระจากเรืออีรามาส์ ปอด กัปตัน เกรงว่าเรเวอเรนต์ยอนสันกับ
ภรรยาซึ่งอยู่ที่แพ จะปล่อยให้คนไข้แลพวกเด็ก ๆ ไปยืนดูในหลวง
จึงไปวางยามไว้คอยห้าม แลสั่งอย่าให้อิง

วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ มีขุนนางไทยหนุ่มคนหนึ่ง มาหาพวกมิชชันนารี ขุนนาง
หนุ่มผู้นี้ พวกมิชชันนารีกล่าวว่า ทำทางคมช้า เฉื่อยแหลม พดจา
ไฟเราะ เมื่อแรกมาถึง ได้สนทนากับพวกมิชชันนารีอยู่สักพักหนึ่ง
ครั้นจวนจะกลับ จึงได้สนทนากับ ยอนแบยติสต์ ผู้ช่วยในร้านขายยา ตอน
ที่คุยกับยอนแบยติสต์นั่นเอง ขุนนางหนุ่มคนนั้นได้บอกว่า ตัวท่านคือ
หลวงนายสิทธิ (คือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) บุตรห่วย
ของเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ฟังกลับ
มาจากจันทบุรี โดยเรือที่ไปต่อมาจากที่นั่น ซึ่งได้ให้ชื่อว่า “อาเรียล”
ส่วนบิดาของท่านยังคงอยู่ที่จันทบุรี เมื่อพวกมิชชันนารีรู้เข้าเช่นนั้น จึง
เชื่อเชิญให้ท่านอยู่สนทนากันอีกก่อน ท่านก็ยอมอยู่สนทนาด้วยอีกครั้ง
หนึ่ง ขณะเมื่อจะลาไปได้เชิญให้พวกมิชชันนารีไปเที่ยวที่บ้านของ
ท่านบ้าง

วันที่ ๒๔ ตุลาคม วันนี้พวกมิชชันนารี ได้ไปหาหลวงนายสิทธิ
ยังบ้านของท่าน บ้านของหลวงนายสิทธินี้ หมอบรัดเลกล่าวว่าใหญ่โต

งดงามมาก ที่หน้าบ้านเขียนป้ายติดไว้ว่า “บ้านหลวงนายสิทธิ ขอ
เชิญท่านสหายทั้งหลาย” ที่บ้านหลวงนายสิทธินี้ พวกมิชชันนารีได้รู้
จักคนดี ๆ อีกหลายคน ชอบพวกมิชชันนารีรู้สึกชอบพอแลรักใคร่
ท่านมาก

วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

พวกมิชชันนารีไปชมเรือใบ อาเรียล ซึ่งต่อมาจากเมืองจันทบุรี
มาถึงได้ ๒-๓ วันเท่านั้น จะนำมาถวายให้ในหลวงทอดพระเนตร พวก
มิชชันนารีกล่าวว่า เรือ อาเรียลนี้ เป็นเรือลำแรกที่ทำเทียมเรือฝรั่ง
หลวงนายสิทธิไม่มีแบบก็ แต่เที่ยวได้จำแบบจากเรือฝรั่งลำโน้นนึก
ลำน้อย แล้วมาทำขึ้น ถึงเช่นนั้น นับว่าทำพอใช้ได้ทีเดียว หลวง
นายสิทธิเป็นคนฉลาดไหวพริบนัก คนไทยออกจะฉลาดเทียมฝรั่งแล้ว
นอกจากเรือ อาเรียล ที่นำมาถวายทอดพระเนตร หลวงนายสิทธิ
ยังได้ต่อเรืออื่น ๆ ที่เมืองจันทบุรีนั้นอีกเป็นจำนวนมาก น้ำหนักตั้งแต่
๓๐๐ ตัน ถึง ๔๐๐ ตัน

ภรรยาของหลวงนายสิทธิ (ชื่อท่านผู้หญิงกลิ่น) นิสัยคล้ายกับ
สามี ชอบสมาคมกับชาวต่างประเทศ ได้ชอบพอรักใคร่กับนาง
แบบดีลดีมาก ถึงกับเคยไปนอนค้างที่บ้านนางแบบดีลต์ กินหมากติด

เรเวอเรนตโยนส์มีลูก ๓ คน แต่ ๒ คนก่อน พออายุได้ ๑๐
เดือนเศษก็ตายเสียเช่นเดียวกันทั้ง ๒ คน เวลานี้เหลืออีกคนเดียว
เป็นคนดี ๓ ชื่อ ซอวาร์ต คนนี้ก็อีกคนแหละไม่มีใครจะสมประกอบช่วย ๆ

ใช้ ๆ อยู่เสมอ จึงได้มอบให้หมอบรัดเล เป็นผู้คอยรักษา ลูกของพวก
มิชชันนารีมักไม่ค่อยจะรอด ชื่อนี้เป็นของธรรมดา คุณแต่ลูกของรอยินสัน
ตายเหมือนกัน เนื่องด้วยลูกเจ็บ ๆ ใช้ ๆ นี้ นางโยนส์ คิดจะ
เอาลูกไปไว้ในเรือลำหนึ่งซึ่งทอดอยู่นอกสันดอน แลถ้ายังไม่ค่อยยังชั่ว
ก็จะทำให้เลยไปอยู่เสียที่สิงคโปร์ทีเดียว

เรื่องเด็กของพวกมิชชันนารีเลี้ยงยากนั้น หมอบรัดเลออกความ
เห็นไว้ว่า เป็นเพราะแม่บำรุงรักษาไม่ดี อากาศก็ไม่ดีด้วย บิดามารดา
มักไปอยู่เสียที่สิงคโปร์ทิ้งลูกไว้ทางนี้ข้าง อนึ่งแม่นมไทยก็เต็มที
ไม่ค่อยจะมีวิธีอะไรมากนัก นอกจากจะหาของต่าง ๆ ให้เด็กกินกัน
แต่กริ่งให้เท่านั้น เมื่อพี่เลี้ยงนางนมไทยไม่มีความรู้ในทางเลี้ยงเด็ก
เช่นนั้นแล้ว บิดามารดาของเด็กยังไว้ใจเชื่อถือ ก็นับว่าเป็นความผิด
ของบิดามารดาเอง

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ เยี่ยมห้างขายยาใหม่ที่บ้านพวกมิชชันนารี ห้องหับจัดสะอาด
สอาดเรียบร้อยดี มีห้องเหลออีกห้องหนึ่ง จึงจัดเป็นห้องสำหรับผสมยา

วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

เรเวอเรนต์ ขอนสันทน์ภรรยา มาหาหมอบรัดเลแจ้งว่า หลวงนาย
สิทธิ เชิญเขาทั้ง ๒ ไปเมืองจันทบุรี แลจะให้พักอยู่ที่นั่นสัก ๖ เดือน
ด้วยหลวงนายสิทธิ ภรรยาแลลูก มีความประสงค์จะเรียนภาษาอังกฤษ

ในโอกาสอันนี้ ยอนสันจะได้แจกหนังสือแลสอนศาสนาแก่พวกจีนที่
จีนทวยว้ย

วันที่ ๘ ยอนสันกับภรรยาตกลงจะไปกับหลวงนายสิทธิแน่นอน
หมอบรัดเลก็จะไปด้วย แต่ไปเปลี่ยนอากาศชั่วคราวเมื่อสบายดีแล้ว
จะกลับมา เพราะหมอบรัดเลไม่มีใครจะสบายมาตั้งแต่พวกมิชชันนารี
ถูกไล่ออกจากที่อยู่เดิม หมอเป็นผู้วิ่งเต้นเรื่องที่อยู่อันเป็นภาระธุระ
มากมาย

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

หมอบรัดเล ออกจากบ้านไปลงเรือ อาเรียล ซึ่งจะไปยัง
เมืองจีนทวยว้ย พร้อมด้วยยอนสันกับภรรยา ไปถึงเรือเวลาเที่ยงตรง
ได้พบกับมารดาแลภรรยาของหลวงนายสิทธิไปถึงเรือก่อนแล้ว มารดาแล
ภรรยาของหลวงนายสิทธินี้เป็นคนอริยาศรัยดีทั้งค้ คณกลั่น (ภรรยา
หลวงนายสิทธิ) ออกตัวแลขอโทษแก่พวกฝรั่งว่าเรือคับแคบ หลวง
นายสิทธิจึงให้พวกฝรั่งพักบนคาค้ำฟ้าชั้นบน หมอบรัดเลต้องอยู่พราก
จากเมียเป็นครั้งแรกตั้งแต่แต่งงานมา เรือแล่นไปสัปดาห์ก็ถึงที่คาค
หมายกัน

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

รุ่งเช้าเรือลงมาถึงปากน้ำ มารดาแลญาติพี่น้องผู้หญิง
ของหลวงนายสิทธิลงเรือมาส่งแค้นแล้วขึ้นจากเรือที่ปากน้ำ ตกเวลา
กลางคืนพวกมิชชันนารีร้องเพลงเล่นกันแก่งว่ง หลวงนายสิทธิบอกว่า

บนคาบฟ้าดีกว่าข้างล่าง เพราะข้างล่างปะปนกันมากนัก พวกที่อยู่
ข้างล่างก็ซ้อมเพลงกล่อมช้างเผือกที่ไคยเมืองจันทบุรีกัน วันหนึ่งร้อง
หลาย ๆ เทยวกกลับไปกลับมาจนน่าเบื่อ ม. ยอนสันกับภรรยาอยู่ห้อง
ใกล้ ๆ กับหมอบริคเล พวกมิชชันนารีที่ไปเมืองจันทบุรีคราวนี้ ได้รับ
ความเอาใจใส่จากกัปตันลีช พวกลูกเรือและผู้ที่มาด้วยเป็นอย่างดี

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

พอน้ำมากข้ามสันดอนไค้ ก็ออกเรือ หลวงนายสิทธิแสงคงว่ามี
ความเสียใจที่ต้องจากมารดาไป แลมารดาก็เหมือนกัน เมื่อจะจากไป
แสงคงว่าเสียใจที่จะจากบุตรแลหลาน ในจำพวกบุตรของหลวงนายสิทธิ
ชั้นหลังไค้เป็นอรรคมหาเสนาบดีแลเสนาบดีกระทรวงกระลาโหม คนหนึ่ง
(คือเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ วอน ขุนนาค) เรือแล่นไปโดยสวัสดิภาพ

ศรีมหาราชา

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๗๘

ถึงศรีมหาราชา เรือทอดสมอทางทิศใต้ของเขาเขี้ยว วันนั้นเกิด
พายุที่ ทำให้รู้สึกไปรงใจมาก เวลาประมาณ ๕ ก.ท. หลวงนายสิทธิ
เชิญหมอบริคเล พร้อมด้วยโยนส์แลภรรยา ให้ขึ้นไปเที่ยวบนฝั่ง
พวกมิชชันนารีจึงขึ้นไปเที่ยวบนฝั่งกับหลวงนายสิทธิแลคุณกลั่นภรรยา
ของท่าน พอไปถึงที่พัก พวกมิชชันนารี ได้พบคนเป็นจำนวนมาก
ออกรู้สึกเสียใจที่เวลาออกจากกรุงเทพ ฯ ไม่ได้เอาหนังสือ (สอน

ศาสนา) ตักตัวมาด้วย หาไม้ก็จะไต่จากแก่งที่ไต่พยเป็นจำนวนมาก
 เหล่านี้น หลวงนายสิทธิแลพวกมิชชันนารีเที่ยวอยู่ที่ฝั่งนั้นหลายชั่วโมง
 มีความสนุกสนานแลสบายเป็นอันมาก แลรับประทานอาหารกันที่ฝั่งนั้น
 มีผู้คนจัดหาอาหารมาให้มากมาย เวลา ๑๐ ก.ท. จึงย้ายหน้ากลับไป
 ยิงเรือ คณะกลับกับพวกมิชชันนารีมาเรือลำเดียวกัน หลวงนายสิทธิ
 มาอีกลำหนึ่งต่างหาก เวลา ๑๑ ก.ท. เรือถอนสมอเที่ยวทางต่อไปอีก

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน เรือแล่นมาในกลางทะเล ๓ วัน คลื่นลม
 แรงมาก จนดูเหมือนเรือแล่นไม่ค่อยขยับเขยื้อนทีเดียว

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน วันนั้นกำหนดกันว่า จะมาถึงปากน้ำจันทบุรี
 ก็มาถึงตามที่คาดหมาย ผ่านแหลม ๆ หนึ่งเรียกว่าแหลมสิงห์แล
 เกาะเล็ก ๆ อีกเกาะหนึ่ง น้ำขึ้นมาก จนฝั่งปรุมน้ำทำให้แลเห็นภาพ
 ทางเกาะงดงามมากเหลือที่จะพรรณนา

ทำเรือจันทบุรี

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๙ แลเห็นเมืองจันทบุรี พวกมิชชันนารี รู้สึกยินดี
 เป็นอันมากที่เที่ยวทางผ่านพ้นอันตรายมาได้ แลชอบคุณพระเป็นเจ้ามาก
 ที่ปากน้ำเมืองจันทบุรีมีท่าเรือ ที่ท่าเรือนั้นมีภรรยาออกมาทางทะเล
 ไค้งเป็นวงแขน เหมาะที่จะเป็นท่าเรือมากทีเดียว จากทะเลขึ้นไป
 ประมาณ ๓๐ ไมล์แลเห็นเขาสระบาปแลต้นมะพร้าวขึ้นสพร้งไปหมด

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน เพราะเหตุที่เมืองจันทบุรี ไม่ได้ตั้งริมทะเล
 หลวงนายสิทธิล่องหน้าขึ้นไปเมืองตั้งแต่เมื่อวานนี้ ส่งเรือมารับพวก

มิชชันนารี ๑ พวกมิชชันนารีก็โง่มากที่จะได้ขึ้นบก แต่เรือที่ส่ง
มารับนั้นเป็นเรือใบ เผลอญวนไม่มีท้องใช้แจว เลยไม่ถึงในคอนเยน
วนั้น ต้องค้างคนในเรือ ๑ คน เวลา ๔ ก.ท. พวกมิชชันนารีคนชน
กว่าถึงเมืองแล้ว แต่ยังไม่ถึง ถึงบ้านหลังหนึ่ง ซึ่งหลวงนายสิทธิ
กะไว้ว่าจะมาคอยพวกมิชชันนารีอยู่ที่นั่น แต่พวกมิชชันนารีมาถึง
เข้าไป จึงคลาศกับหลวงนายสิทธิไปเสีย

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน เรือนที่พวกมิชชันนารีพักอยู่นั้น เป็นเรือน
บ้านนอก อยู่ท่าบล้อต่อเรือสยาม ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังกับหลวง
นายสิทธิมาทำการต่ออยู่นั้น ในเวลานั้นก็มีเรือที่กำลังต่ออยู่อีก
กว่า ๕๐ ลำ น้ำหนัก ๓๐๐ ถึง ๔๐๐ ตัน เรือของไทยเตรียมต่อเรือไว้มาก
เช่นนั้น เข้าใจว่า เป็นเพราะต้องการจะเตรียมตัวไว้มิให้พวกญวนมา
รบกวนทางเมืองแถบนี้

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน หมอขรรค์เล็กกับ ม. โยนส์ แลภรรยา
เคียวทางไปยังบางกะจะ ในเวลาที่พวกมิชชันนารีผ่านไปนั้น มีคนมา
ดูแลถามว่าจะไปไหนกัน พวกมิชชันนารี บอกว่าจะไปหาหลวงนายสิทธิ
คนเหล่านั้นก็ช่วยบอกหนทางให้ เวลา ๔ ล.ท. พวกมิชชันนารีไปถึง
บ้านหลวงนายสิทธิ แลปรึกษาทานอาหารเย็นพร้อมกันที่นั่น

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้หลวงนายสิทธิ มีความกรุณาเตรียมเข้าของแลเครื่องเสวย
อาหารอันจะใช้เป็นของสำหรับเคียวทางกลับกรุงเทพฯ ๗ ให้แก่หมอขรรค์เล
เป็นจำนวนมาก

วันที่ ๓๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนหมอบรัดเลลงเรือที่ปากน้ำจันทบุรี เติรทางกลับกรุงเทพ ฯ
กลับมาพร้อม กับน้องเขยของหลวงนายสิทธิ (พระยาสุรเสนา สวัสดิ์)

วันที่ ๓๕ ถึงปากน้ำเมืองสมุทร วันที่ ๒๐ ลงเรือสำเภามา
กรุงเทพ ฯ กับนายสุทจินดา วันที่ ๒๑ ถึงกรุงเทพ ฯ มีความสุขสบายดี

วันที่ ๒๒ เจ้าพระยาภิรมย์ภักดี ทราบดีว่า หมอบรัดเลกลับมา
จากจันทบุรี ก็ให้เชิญตัวไปหาที่บ้าน เพื่อตรวจดูโรคที่ท่านได้เป็นมาแล้ว
ประมาณ ๒๐ ปี เมื่อหมอบรัดเลไปถึงไม่มีใครจะยอมให้ตรวจเท่าทั้ง

๒ ข้าง ให้ตรวจแลของรักษาดูข้างเดียวก่อน ครั้นหมอบรัดเลตรวจแล
พบจากถูกต้อง เป็นที่พอใจ จึงได้ยอมให้ตรวจแลรักษาทั้ง ๒ ข้าง

เจ้าคุณฉัน หมอบรัดเลว่าเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยนดียิ่งนัก

วันที่ ๒๓ หมอบรัดเลไปเยี่ยมแลตรวจอาการโรคของเจ้าคุณภิรมย์
ภักดีอีก คราวนี้ เจ้าคุณมอบภาระเรื่องโรคของท่านให้หมอบรัดเล
ทั้งสนิทเคียว เท่าข้างหนึ่ง ซึ่งหมอบรัดเล พอกยาไว้ตั้งแต่เมื่อวานนี้
ค่อยยังชั่วขึ้นมาก แต่อีกข้างหนึ่งยังมีความปวดอยู่ข้าง

วันที่ ๒๔ วันนเจ้าคุณได้ต้อนรับหมอบรัดเลอย่างเต็มที่ ชอบใจมาก
ให้ส้มโอ มะพร้าวแลกล้วยแก่หมอบรัดเลเพื่อเป็นการตอบแทนในการ
ที่ไต่รักษาโรคของท่าน

วันที่ ๒๕ ธันวาคม วันนมีการเลี้ยงอาหารเย็นที่บ้านกงสุลปอตเกต
พวกมิชชันนารีได้รับเชิญทุกคน แลนอกจากพวกมิชชันนารีแล้ว ยังมี

ม. ฮันเตอร์ ม. เฮส กับตันลีช ม. มัวแลโยชินทิลวา เป็นแขกมา
ในการรับประทานอาหารวันนั้นอีก ก่อนเวลาที่พวกมิชชันนารีจะเลิก
จากโต๊ะมีมหาดเล็กผู้หนึ่งรับ ๆ ส่งมาจากเจ้าฟ้าน้อย (พระยันทองคำ) ^๑
กล่าวขอโทษต่อพวกแขกในการที่เจ้าฟ้าน้อยมิได้เสด็จมาเสวยร่วมโต๊ะด้วย
และบอกหมอบรัดเลว่าหม่อมของเจ้าฟ้าน้อยประสูติพระธิดา พระองค์ขอ
เชิญหมอบรัดเล ไปที่พระราชวังให้แจ้งได้ เรื่องนี้ มหาดเล็กได้บอกอย่าง
ลับ ๆ เสียดอีก แต่ถึงเช่นนั้น ในช่วงประเดี๋ยวเดียวก็รู้กันทั่วหมด เพราะ
นางผู้ประสูติพระธิดานี้ มีใช้เป็นคนสามัญ เป็นหม่อมของเจ้าฟ้าน้อย
ซึ่งนับเป็นที่ ๒ รองแต่พระเจ้าแผ่นดินของประเทศ

หมอบรัดเลกลับถึงบ้าน ก็มีคนเอาเรือมารับไปวังของเจ้าฟ้าน้อย
พอไปถึงหน้าท่าก็พบพระองค์ท่านประทับรออยู่แล้ว ครั้นทอดพระเนตร
เห็นหมอบรัดเล ก็รับสั่งทักเฝ้าว่าหม่อมของพระองค์ประสูติธิดา
องค์หนึ่ง (คือพระองค์หญิงใหญ่) พิกุลมพระราชวังบวร ๆ ในเจ้าคุณ
จอมมารดาเฮม) ก่อนหน้าที่หมอบรัดเลกลับมาถึงหน้าหอหนึ่ง แล้วรับสั่ง
ต่อไปว่า ตามธรรมเนียมไทยเมื่อหญิงคลอดบุตรแล้ว ต้องอยู่ไฟนั้น
หม่อมของพระองค์ก็กำลังอยู่ไฟ แลจะต้องอยู่ให้ครบ ๓๐ วันด้วย
เพราะพึงจะคลอดเป็นครั้งแรก ถ้าครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ก็อยู่ลดลง
มาเป็นลำดับ คือ ๒๕ วัน ๑๘ วัน ๑๕ วัน แล ๑๓ วัน

วันที่ ๒๘ ธันวาคม วันนั้น เวลาเย็น หมอบรัดเลกับภรรยาไปเฝ้า
เจ้าฟ้าน้อยอีก พระองค์ทรงรับรองเป็นอย่างดี หม่อมยังคงอยู่ที่

กระดานไฟ ชั้นแรกดูเหมือนหม่อมอยู่ข้างจะละลายในการที่นางบริศเล
ผู้ซึ่งเธอไม่เคยรู้จักเข้าไปหาด้วย แต่เพราะเป็นหญิงด้วยกัน ไม่ช้า
ก็ระงับความอายเสียได้ นางบริศเลได้แนะนำให้เธอกินยาของหมอบ
ริศเล แลแนะนำให้ ๆ น้านมของเธอเองให้ อิกาส่วยอย่ามอมให้
แก่นางนมในชั้นแรกนี้

วันที่ ๓๐ ธันวาคม วันนี้เจ้าคุณธรรมาธิบดี ให้คนมาแจ้งแก่
หมอบริศเลว่า ท่านได้หายจากโรคที่เป็นแล้วแลขอใจหมอบริศเลมาก
แลถ้าข้างหน้ามีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นแก่ท่านแล้ว จะต้องขอให้หมอบริศเล
เสมอ

วันที่ ๓๑ ธันวาคม วันนี้ เวลา ๒ ล.ท. เจ้าฟ้าน้อยให้มหาดเล็ก
รีบมาตามหมอบริศเลไปดูหม่อมแลธิดาของพระองค์ พอหมอบริศเล
ทราบข่าวก็รีบไปพระราชวังที่เดียว แต่หมอบริศเลไปถึงไม่ทันจะช่วยเหลือ
ธิดาอย่างใด ๆ ได้เสียแล้ว เพราะสิ้นชีพเสียก่อนหน้าที่หมอบริศเล
มาถึงแล้ว เจ้าฟ้าน้อยทรงพระโศกมาก ในการที่หม่อมเจ้า
อันเป็นหีบของพระองค์ได้ สิ้นชีพไปนั้น บรรดาพระญาติแลบริวาร
ก็ร้องไห้อาลัยถึงเธอเป็นอันมาก ดูเหมือนว่า เจ้าฟ้าน้อยทรงพระดำริห์
จะเลิกใช้หมอบริศเลซึ่งได้ถวายพระโอสถรักษาพยาบาลหม่อมของพระองค์
อยู่นั้น แลจะมอบภาระให้หมอบริศเล ถวายพระโอสถแต่ผู้เดียว แต่
ต้องเสียพระทัยด้วยไม่สมด้วยพระดำริห์ เพราะพระราชมารดาแลเหล่า
พระภคินยกย่องหมอบริศเลผู้เก่าผู้แก่ทั้งหลายเป็นจำนวนมาก ไม่เห็น
ชอบด้วยตามพระดำรินั้น

วันที่ ๘ มกราคม

วันนี้ เวลาบ่าย เจ้าฟ้าน้อยทรงส่งเรือมารับหมอบรัดเล็กกับภรรยา
ให้ไปเฝ้าสมเด็จพระราชินีศรีสุริเยนทร พระราชมารดาของพระองค์
หมอบรัดเล็ก พร้อมด้วยภรรยา จึงได้รีบไปเฝ้า ตามพระกระแสรับ
สั่งนั้น สมเด็จพระราชินีศรีสุริเยนทรนี้ ประทับอยู่ในวังเคียงกับเจ้าฟ้า
น้อย แต่ต่างตำหนัก ก่อนหน้าที่จะเฝ้าสมเด็จพระราชินีศรีสุริเยนทร
เจ้าฟ้าน้อยทรงพาให้หมอบรัดเล็กกับภรรยาชมเครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง
เป็นเครื่องลาว (แคน) หมอบรัดเล็กเคยทราบว่า แคนมีเสียง
ไพเราะนัก อยากจะได้ฟัง จึงถามว่าใคร ๆ ที่อยู่ในที่นี้เข้าแคนได้
บ้าง เจ้าฟ้าน้อยตรัสตอบว่า ได้ซิ แล้วพระองค์จึงหยิบแคนขึ้นทรงเข้า
แลตรัสถามหมอบรัดเล็กว่า ต้องการจะฟังแฉ่วด้วยหรือ เมื่อหมอบ
รัดเล็กตอบรับแล้ว พระองค์จึงตรัสเรียกคนใช้เข้ามาคน ๓ คนใช้นั้น
เข้ามากระพาคความเคารพโดยคุกเข่ากราบลง ๓ ครั้ง แล้วก็นั่งลงยังพน
คอยฟังแคนอยู่ ครั้นได้จังหวะก็เริ่มแฉ่วอย่างไพเราะจับใจดูเหมือนจะได้
ศึกษามาเป็นอันดี จากโรงเรียนสอนดนตรีนั้น

ประมาณสักครึ่งชั่วโมงกว่า ๆ มีข้าหลวงตัวไปรตคน ๑ ซึ่ง
เรียกกันว่าคุณ เข้ามาเฝ้าเจ้าฟ้าน้อย นั่งพับเพียบลงถวายบังคม
แล้วทูลว่า เวลานี้เข้าเฝ้าได้แล้ว ครั้นทราบบเช่นนั้น หมอบรัดเล็กกับ
ภรรยาจึงเค็รเกี่ยวแขนกันเข้าไป เจ้าฟ้าน้อยทรงพระดำเนียรตามไป

ข้างหลัง การที่หมอบรัดเลกับภรรยา เกรี้ยวแซนกันเข้าไปเช่นนั้น
 ดูเหมือนจะทำให้เห็นเป็นการแปลกมาก หนทางที่เกรี้ยวเข้าไป ผ่านพวก
 ข่าหลวงไปเป็นอันมาก พวกข่าหลวงเหล่านั้นเมื่อเห็นเจ้าฟานอัยเสด็จมา
 ก็หมอบลงถวายบังคมทุกคน หมอบรัดเลกับภรรยาเข้าไปถึงตำหนัก
 ของสมเด็จพระราชินีแล้วเข้าไปในห้องพระโรง เวลานั้นสมเด็จพระราชินี
 ยังไม่ได้เสด็จออกมาประทับบนพระแท่น ซึ่งตั้งอยู่กลางห้องพระโรง
 ที่พื้นข้างหน้าพระแท่นมีหม่อมเจ้าหญิงประทับอยู่ ๑๒-๑๓ พระองค์ หมอ
 บรัดเลกับภรรยานั่งบนเกาอี้ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพระแท่นที่ประทับนั้น
 ในขณะนั้น เจ้าหญิงองค์หนึ่งซึ่งประทับอยู่ในห้องพระโรงนั้น ต้องพระ
 ประสงค์ให้หมอบรัดเลตรวจอาการโรคของพระองค์ ในเวลาที่หมอ
 บรัดเลกำลังตรวจอยู่นั้น สมเด็จพระราชินีก็เสด็จออกมาจากพระทวาร
 กลางซึ่งอยู่ตรงกับพระแท่นที่ประทับ นางบริดเลเห็นพระองค์ก่อน
 จึงลุกขึ้นเกรี้ยวตรงเข้าไปเฝ้า การที่นางบริดเลอาจเกรี้ยวเข้าไปเฝ้าเช่นนั้น
 ดูเหมือนเจ้าหน้าทูลเฝ้าเหล่านั้นรู้สึกไม่พอใจกันมาก แต่หากไม่กล้า
 ทะพุดประการใด เมื่อนางบริดเลเข้าไปถึงพระองค์แล้ว ทูลถาม
 ถึงสุขทุกข์ส่วนพระองค์ทันที พระองค์ตรัสตอบว่าไม่มีใครจะทรงสบาย
 แลใครจะได้หมอมารักษา เมื่อรับสั่งเป็นช่องเช่นนั้น นางบริดเล
 จึงออกมานำหมอบรัดเลเข้าไปเฝ้าใกล้ ๆ หมอบรัดเลลุกขึ้นทำความ
 เคารพอย่างธรรมเนียมอเมริกันแล้วพระองค์ก็ประทานพระหัตถ์ให้จับเป็น
 เกียรติยศ เมื่อเสร็จการทำความเคารพแล้ว หมอบรัดเลก็รับลงมือ

ตรวจพระโรคทันที ดูเหมือนพระองค์จะทรงแปลกพระทัยมาก ที่หมอบ
 ยโรคเลซึ่งใคร ๆ ก็กล่าวยกย่องสรรเสริญว่าเป็นหมอที่มีความรู้ดี แต่
 หาสมจริงตามคำที่เล่าลือกันไม่ รู้ว่าการพระโรคของพระองค์เพียง
 เล็กน้อยเท่านั้น หมอบโรคเลยต้องทูลสวระภาว่าเขาไม่มีความรู้
 อย่างที่เข้าใจกันจนขึ้นในเมืองไทยว่า พอเห็นคนไข้ก็ทราบได้ทันที
 ที่เคียวว่าจะเป็นหรือจะตายเช่นนั้น แลการที่ถือนั้นเช่นนั้นเองทำให้
 ความสามารถทางใช้ยาของเขาถูกกลบหล่นมาก หมอบโรคทูลต่อไปว่า
 หมออเมริกันที่มีชื่อเสียงไม่คุดอวดก็เหมือนหมอไทยเลย แลว่าการ
 ที่รู้ว่าจะเป็นหรือจะตายนั้น ธรรมดาคนมนุษย์ย่อมรู้ไม่ได้ รู้ได้แต่
 พระเจ้าบนสวรรค์พระองค์เคียวเท่านั้น แลว่าสมเด็จพระราชินัตรีสถาม
 ถึงเรื่องประเทศอเมริกาว่าไกลเท่าไรจากประเทศสยาม แลเคียวทางมา
 เสียค่าพาหนะเท่าไร พวกมิชชันนารีจะมาอยู่ในเมืองไทยนั้นนานเท่าไร
 แลทศกัณฐ์สถามว่า ประเทศอเมริกามีความสุขสบายอย่างประเทศ
 สยามนี้หรือไม่ หมอบโรคทูลตอบว่ามีความสุขสบายมาก ตรัสว่า
 ถ้าเช่นนั้นแล้ว ทำไมพวกท่านจึงมาประเทศนี้เล่า หมอบโรค
 ทูลตอบว่า การที่มานี้ มิได้มาหาความสุข มาโดยหวังจะนำคำสั่งสอน
 ของพระเยซูคริสต์มาเผยแผ่แก่สัตว์โลกทั่วไป ในระหว่างที่สมเด็จพระ
 พระราชินัตรีสถแก่หมอบโรคเล่นนั้น เจ้าฟ้าน้อยประทับนั่งมิได้ตรัสประการ
 ใดเลย แลดูเหมือนว่า พระองค์ทรงเกรงกลัวพระราชมารามากที่เคียว

เมื่อใดที่เสด็จพระราชดำเนินอยู่ประมาณชั่วโมงหนึ่งแล้ว หมอขรรค์เล
กัษณียาภักทูลลากลับ คำนี้ขออย่างธรรมเนียมอเมริกัน เติร์ทเกี้ยวแซน
กันออกมา ส่วนสมเด็จพระราชินีพร้อมด้วยราชบริพารทั้งฝ่ายหน้าแล
ฝ่ายในก็พากันแลตามคหมอขรรค์เลกัษณียาภักทูลลากลับ ซึ่งเติร์ทเกี้ยวแซนกัน
เช่นนั้น ซึ่งเป็นภาพที่แปลกยังไม่มีใครได้เห็นเลย แลแปลกกับ
ธรรมเนียมของไทยมาก

วันที่ ๑๑ มกราคม วันนั้นพวกคนไข้มาขอยากันเป็นจำนวนมาก

วันที่ ๒๔ มกราคม วันนี้เป็นวันพระของพวกมิชชันนารี มีการ
ประชุมสวดมนต์ไหว้พระกันตามเคยแลมีการแจกยาแก่ผู้ไข้ไป ขอที่โรง
สวดด้วย

วันที่ ๒๕ มกราคม วันนั้นพวกมิชชันนารี เตรียมตัวจะไปเที่ยว
อยุธยา ราชธานีเก่าของกรุงสยาม เติร์ทเกี้ยวแซนกันอย่างเจี๊ยบ ๆ แต่
ม. ชันเตอร์มาแนะนำว่าตามหนทางที่คิดแล้วควรต้องขอหนังสือเดินทางจาก
เจ้าพระยาพระคลังเสียก่อน หาไม่อาจถูกจับก็ได้ หมอขรรค์เลรู้สึก
คำแนะนำของ ม. ชันเตอร์สมควรดี เพราะหนังสืออนุญาตจากชาว
คานันนั้น ชาวต่างประเทศใช้เป็นหนังสือเดินทางไม่ได้ นอกจากหนังสือ
อนุญาตจากเจ้าพระยาพระคลังฉบับเดียวเท่านั้น

วันที่ ๒๖ มกราคม พวกมิชชันนารีที่จะไปเที่ยวอยุธยานั้น คือ
หมอขรรค์เล เรเวอเรนทร์อบินสันแลเรเวอเรนทคิน เมื่อพวกมิชชันนารี
มาพร้อมกันแล้ว ม. ชันเตอร์จึงบอกว่า ควรจะไปหาเจ้าพระยาพระคลัง

เลี้ยวหนืกเคียว (เจ้าพระยาพระคลังคนที่ ม. ฮันเตอร์บอกให้พวกมิชชันนารีไปหานี้ หาใช่ตัวเจ้าพระยาพระคลังจริงไม่^๑)

ในเวลาเย็น พวกมิชชันนารีแล ม. ฮันเตอร์ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง พยกำลังอยู่ในห้อง เป็นโรครุมะติศา เจ้าคุณพระคลังมีความยินดีที่ได้ทราบว่าพวกมิชชันนารีจะไปเที่ยวอยุธยา แต่เสียใจว่าการออกหนังสือเถรทางใหนั้นไม่ใช่หน้าที่ของท่านเป็นหน้าที่ของพระยาพิพัฒน์โกษา (เจ้าพระยาพระคลังที่ ๒) แล้วเจ้าคุณพระคลัง ก็เอื้อเพื่อส่งล้ามปอตุเกศให้มากับพวกมิชชันนารีด้วย

ประมาณครึ่งชั่วโมงกว่า ๆ พวกมิชชันนารี ข้ามแม่น้ำไปหาพระยาพิพัฒน์ พยเจ้าคุณที่ท่านกำลังจะลงเรือ เมื่อได้ทราบข่าวว่าพวกมิชชันนารีจะไปเที่ยวอยุธยา ท่านเจ้าคุณกล่าวว่าไม่เป็นการสมควรที่พวกมิชชันนารีจะไปที่นั่น แล้วจะได้รับความลำบากทั้งพวกมิชชันนารีแลพวกอื่นด้วย แล้วจึงไต่ถามว่า พวกมิชชันนารีมีความประสงค์อย่างไรที่จะไปอยุธยา พวกมิชชันนารีตอบว่าต้องการจะไปแจกหนังสือสอนศาสนาคริสต์แก่ประชาชนที่เมืองนั้น แลจะดูว่าเมืองนั้นสมควรจะเป็นแห่งที่ประดิษฐานศาสนาหรือไม่ คุณท่านไม่พอใจกลับถามว่า ทำไมก็ได้รับอนุญาตให้ไปตั้งได้ ในจีนทบุรีแล้ว ยังไม่พอใจอีกหรือ เมื่อได้สนทนาโต้ตอบกันพักหนึ่งแล้ว ท่านกล่าวว่าคำขาดว่าพวกมิชชันนารีจะไปอยุธยาไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว พวกมิชชันนารี

๑ เข้าใจว่าสมเด็จพระเจ้าบรมมหาพิไชยญาติ เวลานั้นเป็นพระยาศรีพิพัฒน์
วังราชฤทธมทา

ก็จำเป็นต้องลาท่านกลับไปยังที่พักของตน คิดจะออกไปให้ได้ แต่
ม. ฮันเตอร์ คิดกันว่า ถ้าขึ้นไปเกิดถูกจับขึ้นแล้ว จะเกิดความลำบาก
มาก ทั้งจะทำให้เสียหนทางของพวกมิชชันนารีต่อไปในข้างหน้าด้วย
พวกมิชชันนารีเห็นชอบด้วย จึงเป็นอันงดการไปเที่ยวเมืองอยุธยา

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ วันนพอมอบרכתเลกินอาหารเย็นแล้ว ภรรยา
ของพระยาพิพัฒน์โกษาส่งเรือมาให้รับหมอบרכתเลไปบ้านของท่าน เมื่อ
ไปถึงบ้านแล้วก็ได้รับเชิญให้เข้าไปในห้องรับแขก บุตรของพระยา
พิพัฒน์โกษาคน ๑ เป็นไข้ทรพิษประมาณ ๑๐ ปีล่วงมาแล้ว ในตา
ข้างซ้ายของเธอเกิดเป็นค้อนเพราะการออกไข้ทรพิษนั้น พระยา
พิพัฒน์โกษาต้องการจะให้หมอบרכתเลรักษาคน บุตรอีกคนหนึ่ง
ในตระกูลนั้นจะให้รักษาโรคที่จะหมูก (โรคสีดวง) อีกคนหนึ่งจะให้รักษา
ที่ร่างกายส่วนอื่น ถามว่าจะรักษาได้หรือไม่ หมอบרכתเลตอบว่าจะ
รักษาได้หรือไม่นั้น ต้องตรวจดูเสียก่อน แล้วจึงเออมมือไปจะจับศีรษะ
เพื่อตรวจดู เหมือนกับที่เคยทำแก่เด็ก ๆ ในประเทศของตน ในทันใด
นั้น บุตรของพระยาพิพัฒน์โกษา ร้องให้โฮแลห้ามไม่ให้หมอบרכתเลจับ
ศีรษะของเธอเป็นอันขาด (ข้อนี้ทำให้หมอบרכתเลแปลกใจมากแลชัก
โกรธ ด้วยยังไม่เคยรู้ธรรมเนียมของไทยซึ่งถือกันว่าไม่สมควรจะจับ
ศีรษะกันเล่นง่าย ๆ หมอบרכתเลเลยจำเป็นบทเรียนของตัว ไม่จับศีรษะ
ของเด็กซึ่งมีสกุลเช่นนั้นเล่นอีก) ส่วนตัวของพระยาพิพัฒน์โกษาเอง
ต้องการให้รักษาโรครูเมติซ้ำซึ่งได้เป็นมานานแล้ว หมอบרכתเลรับรักษา
อย่างก็แลพอใจมาก

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนี้ หมอบริกเลแลกรยาไปตเรือสำเภาส่งฟ่งเข้ามาจากเมืองจีน
เป็นครั้งแรกในขีใหม่ของฝรั่ง (ขึ้นต้นแต่เดือนมกราคม) หมอบริกเล
เล่าว่า ในครั้งกระนั้นเมื่อมีเรือสำเภาเข้ามา นับว่าเป็นสิ่งที่พอใจของ
ประชาชนยิ่งนัก ด้วยเรือสำเภาเหล่านั้น นำของดี ๆ ของที่หายากแล
ของแปลก ๆ เข้ามาขายมากมาย เรือลำนี้ คนขายของเป็นจีนมากคน
ด้วยกัน ตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๖๐ คน ซึ่งอาศัยอยู่ในชั้นคาบฟ้าของเรือ
นั่นเอง พอเรือสำเภาเข้ามาถึงก็มีฝูงคนไปประชุมกันซื้อของหนาแน่น
ทุกทีมีเรือสำเภาเข้ามาเมืองไทยนั้น คือตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ไปจน
ถึงเดือนเมษายน ตั้งแต่เดือนมิถุนายนไปจนถึงเดือนมกราคมเป็น
ฤดูสำเภาออก ในขาออกไป สำเภามักจะบรรทุกสินค้าต่าง ๆ ออกไป
ขายเมืองจีนอีก สินค้าเหล่านั้น คือ น้ำตาลทราย มะพร้าว กายาน
เปลือกไม้สำหรับย้อมสี ผ้าย เขา กระดก แลงช้าง เป็นต้น

วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ วันนี้พวกมิชชันนารี รู้สึกว่าเป็นเกียรติ
ยศมาก ที่มีพวกชาววังมาขอให้รักษาโรคที่รำนจำหน่ายยาถึง ๓ คน
คนที่มาก่อนยอมให้รักษาตามตำราของพวกมิชชันนารี ไม่มีความเห็น
คัดค้านอย่างใดเลย แต่อีก ๒ คนหลัง ออกจะถือตัวอยู่บ้าง หรือออก
จะถือธรรมเนียมจีนเกินไป จนไม่ยอมให้ผู้ช่วยของหมอบริกเลทำการ
รักษาอย่างธรรมเนียมฝรั่ง

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์

ในบรรดาคนไข้ของพวกมิชชันนารี มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก
เหมือนกัน หมอบริกเลิกให้เกียรติยศแก่พระมากกว่าพวกฆราวาส
เล็กน้อย คือยอมให้พระเข้านั่งบนม้าในร้านขายยาได้ ส่วนคนสามัญ
ต้องนั่งคอยอยู่ข้างนอก หมอบริกเลกล่าวว่าในสมัยนั้น คนชั้นต่ำเมื่อเห็น
พระเป็นแต่แสดงความเคารพเพียงเล็กน้อยเท่านั้น (ยกมือไหว้) ส่วน
คนชั้นสูงนั้น เคารพอย่างจริง ๆ จัง ๆ ที่เคยว ถึงกับต้องคลานเมื่อพบ
พระเข้าในทเช่นั้น คือเมื่อสองสามวันทีล่วงมานเอง มีหญิงสาววังคน
หนึ่งมาที่ร้านขายยาเพื่อต้องการยาบางอย่าง ชั้นแรกนางไม่เต็มใจจะเข้า
ไปข้างในด้วยเห็นมีพระอยู่มาก หมอบริกเลขอเชิญให้เข้าไป แต่หมอ
ปลุกใจมากที่ใดเห็นหญิงสาววังผู้นั้น ลงคลานเข้าเข้าไปแล้วไม่ยอม
นั่งบนม้าเลย อ้างว่าการที่จะขึ้นนั่งบนม้าเสมอกับพระสงฆ์เช่นนั้น เป็น
การแสดงความไม่เคารพแลผิดธรรมเนียม แต่คนสามัญไม่ได้คิดที่จะ
คลานเช่นนั้นเลย เป็นแต่แสดงความเคารพยำเกรงนิตหน่อยเท่านั้น

วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนั้นหมอบริกเลแลภรรยาไปกับพวกมิชชันนารีทั้งหมด รวมทั้ง ม.
อินเตอร์แล ม. เฮลต์วีย ได้ไปในการพระราชพิธีแห่งพระศพของพระ
เจ้าลูกเธอพระองค์หนึ่ง ซึ่งได้สิ้นพระชนม์มาประมาณ ๑๐ เดือนแล้ว
พระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ พวกมิชชันนารีกล่าวไว้ว่า ถ้าท่านมี

พระชนม์ม้อย่างจะได้เป็นพระมหาอุปราชในอาณาจักร แลว่าเป็นความจริง
ที่เคียวควยตั้งแต่ท่านสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ไม่มีผู้ใดได้รับตำแหน่งนั้น
มาจนถึง ปี พ.ศ. ๒๓๘๓

วันที่ ๘ มีนาคม วันนั้นพวกมิชชันนารีได้ ไปดูการพนัน
ซึ่งเล่นกันที่แฟรึมบ้านของพวกมิชชันนารี พวกจีนเป็นหัวหน้าตั้งขึ้น
พวกจีนออกจะเป็นครูสำหรับการพนันในกรุงเทพฯ ๗ ทุกอย่าง แลไม่ใช่
แต่การพนันเท่านั้น ในเวลาเล่นยังมีการมหรศพอีกด้วย ตามริม
แม่น้ำได้เล่นกันหลายแห่ง แลถ้าคิดทั่วทั้งกรุงเทพฯ ๗ ยางที่จะกว่า
ร้อยแห่งด้วยกัน การเปิดโอกาสให้เล่นการพนัน โดยได้รับอนุญาต
จากรัฐบาลเช่นนั้น ในหนึ่งปีได้เล่นกันถึง ๘ วัน คือในวันขึ้นปีใหม่
ของจีน ๓ วัน ขึ้นปีใหม่ของไทยอีก ๓ วัน แลสงกรานต์อีก ๓ วัน

วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๘

วันนั้น ม. วิลตรอน นายทหารเรืออเมริกัน มาหาพวกมิชชันนารี
ม. วิลตรอนมาจากปากน้ำตั้งแต่เมื่อวานนี้ เขาถูกกักอยู่ที่ปากน้ำ
หลายเวลาเกือบจะหมดหวัง ที่จะไต่หนึ่งสัปดาห์ทางเข้ามากรุงเทพฯ ๗
เขาเป็นนายทหารเรือคนแรกของเรือสลูปยี่สิบสอง ผู้ซึ่งเข้ามาถึงประเทศ
สยาม ม. โรเบิร์ต ฮอร์วราซทูตอเมริกันกล่าวว่าเข้ามาถึงในวันสองวัน
พวกมิชชันนารีมีความตื่นเต้นยินดีอย่างเหลือล้น ที่ได้พบแลสนทนากับ
ชาวอเมริกันด้วยกันเป็นครั้งแรก ตั้งแต่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยอันอ้างว้าง
แลเปล่าเปลี่ยววัน

ในอาทิตย์นี้ คนไข้ของหมอบริคเลมมีจำนวนมาก คิดเฉลี่ยราววันละ ๑๔๐ คน แต่ที่ร้านขายยาไม่สู้จะยุ่งอะไรมากนัก เพราะหมอบริคเลได้กระเบียดไวยเรียบร้อย แม้จะมีงานมากก็เรียกว่ามากอย่างมีระเบียบ คือจัดให้นางบริคเลแลหญิงผู้ช่วยเป็นผู้จ่ายยาให้แก่คนไข้พวกผู้หญิง ให้ ม. ยอนแลเงินผู้ช่วยเป็นกระจ่ายยาให้แก่พวกคนไข้ผู้ชาย ตัวหมอบริคเลคอยดูแลกำกับารทั่วไป แลยังมีครูภาษาไทยของหมอบริคเลนั่งโต๊ะตรงกับหมอบริคเลอีกคนหนึ่ง คอยเขียนกำกับคนป่วย แลคำถามคำตอบในระหว่างหมอบริคเลกับคนป่วย การที่หมอบริคเลทำการเช่นนั้น โดยประสงค์จะเรียนภาษาไทยในเรื่องไข้เจ็บให้ชำนาญยิ่ง ๆ ขึ้น

วันที่ ๓ เมษายน วันนั้น เรเวอเรนทร์อบินสัน แสดงปาฐกถาที่แพชของพวกมิชชันนารี มีคนไปฟังกันหนาแน่น จนถึงแพชร่มน้ำ ฉะเพาะผู้ที่อยู่สวดมนต์ให้พระเวลาที่เลิกปาฐกถาแล้ว ยังมีจำนวนถึง ๑๗๐ คน

วันที่ ๗ เมษายน วันนั้น มีพวกนายทหารเรือในเรือสลุปอีกออกมาหาพวกมิชชันนารี ๔ คน ๆ หนึ่งเป็นนักประพันธ์ผู้มีนามโด่งดัง ชื่อหมอสวิเคนเบ็กแพทย์ทหารเรือ ซึ่งเคยแต่งหนังสือชื่อ ตริ เยย อิน ธิ แปซิฟิก พวกมิชชันนารีมีความยินดีมาก ที่พวกนายทหารเรือเหล่านั้นมาหา ทั้งได้ค้างอยู่กับพวกมิชชันนารีถึง ๓ คืน

ในวันนี้อเอง เจ้าฟ้าใหญ่ (พระจอมเกล้า) พระราชอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินแลเป็นประธานของพระสงฆ์ในอาณาจักร มีรับสั่งให้หมอบริคเล

ยรต์เลไปเผ่าทวต ซึ่งอยู่เหนือที่พักของพวกมิชชันนารีขึ้นไปราว ๑๒๐
 เส้น หมอยรต์เลรู้สึกหนักใจอย่างในเรื่องพาภรรยาไปด้วย เพราะเจ้า
 ฟาใหญ่เป็นพระที่มีพระเกียรติยศสูง คุณไม่สู้จะเหมาะนักในการที่จะนำ
 ผู้หญิงไปเฝ้าพระองค์ แต่ก็คิดว่าเป็นการดีเหมือนกันที่จะให้คนไทยรู้เสีย
 ย่างวาชาวอเมริกันไม่นับผู้หญิงว่าเป็นเพศที่เลวกว่าชายเลย พอไปถึง
 พระองค์ทรงรับรองหมอยรต์เลอย่างดี แลเชิญให้นั่งที่โต๊ะแห่งหนึ่ง
 แล้วพระองค์เองก็ประทับที่เก้าอี้ ตรงข้ามกับเขาทั้ง ๒ คุณเหมือนว่า
 พระองค์มิได้ทรงรังเกียจในการที่หมอยรต์เลพาภรรยามาด้วยเลย เจ้าฟา
 ใหญ่พระองค์นั้น หมอยรต์เลกล่าวว่า พระองค์สมควรจะเป็นรัชทายาท
 โดยตรงทีเดียว แต่ตามขัตติยราชประเพณีราชสมบัติต้องได้แก่พระ
 เชษฐาธิราชก่อน เหตุนี้พระองค์จึงเสด็จออกทรงผนวชเสีย

วันที่ ๓๐ เมษายน วันนี้เป็นวันพระของพวกมิชชันนารี มีการ
 สวดมนต์ไหว้พระกันที่บ้านของพวกมิชชันนารีตามเคย

วันที่ ๓๓ เมษายน วันนมการเลี้ยงนำชาติบ้านของ เรเวอเรนต์
 รอบินสัน ม. โรเบิตส์ อรรคราชทูตอเมริกัน เรเวอเรนต์เทเลอร์ แล
 ม. ฮันเตอร์ หมอยรต์เลพร้อมทั้งภรรยา ได้มาประชุมที่บ้านเรเวอเรนต์
 รอบินสัน มีการสนทนาปราศรัยกันเป็นอย่างดี เมื่อเลี้ยงนำชาติเสร็จแล้ว มี
 การสวดมนต์ไหว้พระ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อพระเป็นเจ้าด้วย

วันที่ ๓๖ เมษายน วันนี้ ม. โรเบิตส์ อรรคราชทูตอเมริกัน เข้า
 เฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

วันที่ ๑๘ เมษายน วันนี้ ม. ยอน ผู้ช่วยในร้านขายยา ลาหยุด
 พักไปรับใช้ท่านอรรคราชทูตอเมริกัน แลในเย็นวันนั้นเองเป็นวันที่ท่าน
 อรรคราชทูตออกจากกรุงเทพ ฯ กลับไปประเทศอเมริกา

วันที่ ๒๓ เมษายน

เวลาเช้าหมอบรัดเลได้รับสั่งจาก เจ้าฟ้าน้อย ขอเชิญให้หมอบ
 บรัดเลไปเฝ้าเจ้าฟ้าใหญ่ ไปพร้อมกันกับพระองค์แลส่งเรือเก๋งประทานมา
 ให้รับหมอบรัดเลไปก่อน ส่วนพระองค์เสด็จโดยเรือพระที่นั่งอีกลำหนึ่ง
 ต่างหากตามไปข้างหลัง ทวศวนนี้มีผู้คนมาทำบุญกันแน่นหนา เมื่อไป
 ถึงแล้วคอยอยู่สักครึ่งชั่วโมงจึงได้เข้าเฝ้า เจ้าฟ้าใหญ่เสด็จออกมา
 ประทับบนพระเก้าอี้ตรงหน้าหมอบรัดเล หมอบรัดเลนั่งเฝ้าอยู่บนเก้าอี้
 ซึ่งสูงกว่าบันดาผู้ที่หมอบเฝ้าอยู่ทุก ๆ คน สงสัยว่าจะต้องกล่าวคำ
 ขอโทษหรือไม่ แต่ถือเสียว่าเป็นธรรมเนียมฝรั่งแลทั้งไม่มีผู้ใดต้องการ
 ให้กล่าวคำขอโทษด้วย จึงมิได้กล่าวคำขอโทษอย่างใด ๆ หมอบรัดเล
 เห็นว่าอาการประสวรของพระองค์ไม่ใช่โรคเล็กน้อย โรคชนิดนี้ หมอ
 ไทยเรียกกันว่า โรคลม (อัมพาต) เดิมจับตั้งแต่พระบาทแล้วลามสูง
 ขึ้นไปโดยลำดับจนถึงเท่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้ (ถึงพระพักตร์) แลเท่าที่หมอ
 ไทยได้รักษากันมาแล้วนั้น ใช้ยาชนิดอื่น ๆ พอก หมอบรัดเลตรวจอยู่
 เป็นเวลานาน จึงเห็นว่าตามทหมอไทยว่าเป็นโรคเกิดแต่ลมแลรักษา
 โดยวิธีนั้น ไม่ถูกเสียแล้ว เมื่อเจ้าฟ้าใหญ่แลเจ้าฟ้าน้อยได้ทรงสดับ
 คำแจ้งกราบทูลของหมอบรัดเลเช่นนั้น ก็ทรงเห็นว่ามีความจริงมาก

ใคร่จะทรงเลิกหมอไทยแลให้หมอตะวันตกรักษาต่อไป แต่ชั้นต้นก็ยังทรง
 ลังเลพระหฤทัยอยู่ จนเมื่อหมอตะวันตกได้ชี้แจงถวายให้ชัดเจนอีกครั้ง
 หนึ่งแล้ว จึงตกลงให้เลิกหมอไทย แล้วยอมภาระในเรื่องการรักษา
 พระโรคให้แก่หมอตะวันตกต่อไป ในเวลาที่หมอตะวันตกออกจากที่เฝ้าแล้ว
 มีคนนำไปพักยังตึกเล็ก ๆ หลังหนึ่ง ซึ่งมีหน้าต่างเปิดได้รอบ มีพรม
 ปูพื้นแลเครื่องประดับห้องอย่างธรรมเนียมอเมริกัน และมีอาหารลูกไม้
 ขนมหักไว้เรียบร้อย สำหรับรับรองหมอตะวันตกด้วย ในระหว่างที่หมอ
 ตะวันตกรับประทานอาหารอยู่นั้น มีคนไปล้อมดูกันมากเพราะยังไม่เคย
 เห็นฝรั่งชาวอเมริกันกินอาหารเลย

วันที่ ๒๕ เมษายน เช้าวันนั้นเจ้าเมืองนคร ซึ่งเข้ามาเฝ้าพระเจ้า
 แผ่นดินสยาม ให้มาเชิญหมอตะวันตกกับ ม. ฮันเตอร์ ไปหาหมอตะวันตก
 แล ม. ฮันเตอร์ ก็ไปตามความประสงค์ เจ้าเมืองนครผู้ซึ่งหมอตะวันตก
 ว่าเป็นคนที่มีอัธยาศัยใจคอดีนัก แลว่าชอบชาวประเทศที่เจริญรุ่งเรือง
 เพื่อเป็นตระกูลของตัวเจ้าเมืองแลของลูกสาว เจ้าเมืองนครได้ให้ผ้า
 นุ่งไหมแก่ หมอตะวันตก ๓ ผืน แลสั่งว่ามรรณนี้ให้ไปหาอีก

วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๗๙

วันนี้ หมอตะวันตกกับภรรยา ไปหาเจ้าพระยานคร ๆ ตามที่ได้รับ
 เชิญไว้ว่าจะไป เจ้าพระยานครรับรองเป็นอย่างดี ชั้นแรกรับทเรอน
 หลังหนึ่งริมแม่น้ำ ภายหลังชวนหมอตะวันตกไปยังเรือนอีกหลังหนึ่ง

๑ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)

๒ อยู่ตรงหน้าวัดมหาธาตุ

ใหญ่โตกว้างขวางมาก เรือนเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะเพิ่งสร้างขึ้นเป็นที่พัก
 ของเจ้าพระยาคนนี้ ในระหว่างที่เข้ามาเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินคราวนี้เอง
 เจ้าพระยาคนนี้ ได้แสดงกิริยาตามแบบอเมริกันแลอังกฤษทุกอย่าง
 เท่าที่ตนรู้ จัดให้หมอบรัดเลกับภรรยา นั่งเก้าอี้นวมยาวตัวเดียวกัน
 หมอบรัดเลนั่งข้างซ้ายของภรรยา ในระหว่างที่นั่งสนทนากันนี้ เจ้า
 พระยาเรียกผู้หญิงหลายคนเข้ามาในห้องนั้น พวกผู้หญิงเหล่านี้ หมอ
 บรัดเลนึกว่าเป็นภรรยาของเจ้าเมืองคนนั้นแทบทุกคน ด้วยหมอบรัดเล
 ได้เห็นเองในระหว่างเวลาอยู่ณะที่นั้นขึ้นไปนั่งร่วมอาสนกัยเจ้าพระยาจนคร
 อันเป็นการผิดธรรมเนียมของคนที่ไม่ใช่สามีภรรยากัน เจ้าพระยาจนคร
 ได้ให้จัดโต๊ะเลี้ยงน้ำชาแก่หมอบรัดเลแลภรรยา การจัดโต๊ะพยายาม
 จะทำให้เป็นไปตามแบบของชาวอเมริกันทุกอย่าง ชากก็เลือกชนิดที่ดี
 ชนมก็ล้วนแต่อย่างอร่อย มะปร่างก็หวานสนิทน่ารับประทานทุกอย่าง

เมื่อกินน้ำชากันเสร็จแล้ว เจ้าพระยาจนครให้หมอบรัดเล ตรวจ
 โรคลูกชายซึ่งมีอายุได้ ๑๘ หรือ ๒๐ ปี แลตรวจตัวเจ้าพระยาจนครเอง
 เพื่อยากทราบว่ากินยาชนิดใดจึงจะดี ที่สุดให้ตรวจโรคเนืองอกที่ข้อมือ
 ของลูกสาวคนหนึ่งด้วย

วันที่ ๒ พฤษภาคม บ่ายวันนั้น หมอบรัดเลกับเรเวอเรนทร์อนสัน
 ไปหาเจ้าพระยาจนครอีก คอยอยู่ประมาณชั่วโมง ๑ เจ้าพระยาจนครจึงได้
 ออกมา ยาคีเกลอ ซึ่งหมอบรัดเลให้ไว้แต่คราวก่อนก็ยังไม่ได้กิน
 โดยกลัวว่าจะเป็นยาพิษ หมอบรัดเลได้พยายามอธิบายให้เห็นว่า

ไม่จำเป็นต้องกลัว แต่เจ้าพระยานครต้องการจะพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์
แก่จักขุ จึงได้เรียกคนใช้มาคนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนมีความปรกติสุขดี
ให้กินยาที่กลืนนั้นต่อหน้าของตน โดยกล่าวว่า ถ้ายานี้จริงแล้ว
ท่านจึงจะขอใหม่ คนใช้นั้นก็กระทำตามคำสั่ง

วันที่ ๔ พฤษภาคม วันนี้ เรเวอเรนต์ ยอนสันกับภรรยา กลับ
มาจากเมืองจินทบุรี ซึ่งได้ไปอยู่ถึง ๖ เดือน ในระหว่างที่อยู่เมืองจินทบุรี
นั้น เขาได้สอนศาสนาแลแจกจ่ายหนังสือทุก ๆ วันแก่พวกจีนนับด้วย
จำนวนพัน เขาเดินทางมา ๔ วัน ถึงปากน้ำ แลเดินทางจากปากน้ำ
เข้ามากรุงอีก ๓ วัน เสียเวลาอยู่ที่ปากน้ำเสีย ๒ วันเปล่า ๆ โดยความ
เฉื่อยช้าของเจ้าหน้าที่

วันที่ ๕ พฤษภาคม บรรดาคนใช้ของพวกมิชชันนารีต่าง
จังหวัดแลในพระนคร โดยมากมาจากอยุธยา สามโคก ปากลัด
แลปากน้ำ ซึ่งไกลจากที่อยู่ของพวกมิชชันนารีออกไปตั้งหลาย ๆ ไมล์
ในเวลานี้ชื่อเสียงของหมอบรัดเลเลื่องลือไปทั้งในที่ไกลแลที่ใกล้ มีคน
นับหน้าถือตากันมากกว่าเป็นหมอมที่มีความรู้ดี

วันที่ ๖ พฤษภาคม วันนี้ เจ้าฟ้าใหญ่มีลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่ง
มาถึงหมอบรัดเลว่า บัดนี้พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชโองการจะให้หมอ
หลวงมาประจำรักษาพระองค์ แลได้ทรงสัญญาว่าหมอหลวงนั้นจะรักษา
ให้หายไ้ภายใน ๓ วันเท่านั้น พระองค์ได้ทูลพระเจ้าแผ่นดินให้ทรง

ทราบเหมือนกัน ว่าเวลานี้หมอบรัดเลได้ถวายพระโอสถอยู่ แล้ว
 พระองค์ทรงสบายขึ้นมาก ตั้งแต่ได้เสวยพระโอสถที่หมอบรัดเลถวาย
 แต่ครั้งนี้ทรงปฏิเสธหมอลหลวงเสียดีทีเดียว ก็เกรงว่าจะเป็นการขัดพระ
 ราชโองการ ฉะนั้น พระองค์จึงได้แจ้งแก่หมอบรัดเลว่า ขอให้หมอลหลวง
 ได้รักษาพระองค์ตามพระราชประสงค์ ขอหมอบรัดเลอย่าได้มีความ
 รังเกียจเลย ถ้าหมอลหลวงไม่สามารถรักษาพระองค์ให้หายตาม
 กำหนดนั้นแล้ว พระองค์จึงจะขอให้หมอบรัดเลถวายพระโอสถต่อไป
 ใหม่ หมอบรัดเลทูลตอบไปว่า มีความยินดีจะให้หมอลหลวงได้ถวาย
 พระโอสถตามพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ให้อยู่ในความรับ
 ฝึกชอบของหมอลหลวงนั้นทีเดียว แต่ไม่ยอมรับถวายพระโอสถพระองค์
 อีกต่อไป ด้วยเกรงว่าจะเกิดมีการแก่งกันขึ้นในระหว่างหมอลซึ่งอาจจะ
 เป็นอันตรายแก่คนไข้ (คือว่าเมื่อต้องการจะให้หมอลอีกฝ่ายหนึ่งเสียชอ
 ก็จะต้องแก่งเอายาที่แสลงแก่โรควางแล้วทิ้งเสีย) อนึ่งหมอบรัดเล
 เชื่อว่าพระอาการโรคของเจ้าฟ้าใหญ่เท่าที่ตนได้รักษาไปแล้วนั้น นับว่า
 เกือบหายดีแล้ว แต่ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เสวยพระโอสถอย่างใด ๆ อีก
 พระองค์ก็มิแต่จะทรงสบายขึ้นทุก ๆ วัน เรื่องนี้ หมอบรัดเลเชื่อว่า
 เจ้าฟ้าใหญ่ทรงทราบอยู่ในพระหฤทัยเป็นอันดี แต่ปอต่กับตน ก็เห็น
 เช่นนั้นเหมือนกัน เพราะว่าพระโรคที่เจ้าฟ้าใหญ่ทรงประชวรนั้น หมอ
 บรัดเลเชื่อว่าหมอไทยน้อยคนนักที่จะรู้ถึง และหมอบรัดเลอยากรู้กันว่า
 หมอไทยคนไหนที่ใดกล้าสัญญาว่าจะรักษาให้หายได้ในภายใน ๓ วัน
 เท่านั้น ตัวเขาจะได้สบายใจไม่ต้องเกี่ยวข้องกับอีกต่อไป

วันที่ ๓๓ พฤษภาคม วันนั้น หมอขรรค์เลไปหาเจ้าพระยานครอีก
ไปคราวนี้เอาหนังสือใบเบิล คัมภีร์แมตธิว ซึ่งมีชชีส จักสัน แปลไว้
เป็นภาษาไทย ไปให้เจ้าพระยานครด้วย หมอขรรค์เลขอذنพระเป็น
เจ้าขอให้คลไ้เจ้าพระยาคนนี้ให้อ่านหนังสือนี้ให้จงได้ อนึ่ง วันนั้นเอง
เป็นวันที่ เจ้าพระยานคร เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

วันที่ ๓๔ พฤษภาคม วันนั้น ลูกชายของเรเวอเรนค์ รอนินสัน
ถึงแก่ความตาย หมอขรรค์เลพยายามรักษาอย่างเต็มความสามารถ
แต่เกินกำลังที่หมอขรรค์เลจะเอาไว้ได้ หมอขรรค์เลโทมนัสถึงแทบจะเลิก
เป็นหมอ (ลูกชายของรอนินสันคนนั้น หมอขรรค์เลว่าเป็นยิด)

วันที่ ๓ มิถุนายน วันนั้น เรเวอเรนค์รอนินสัน ได้ส่งหนังสือพิมพ์
แผ่นหนึ่งเป็นตัวอักษรไทยมาให้หมอขรรค์เล พิมพ์แยกถ้อยคำถูกต้องดี
มาก หนังสือฉบับนี้ หมอขรรค์เลว่าเป็นหนังสือไทยฉบับแรกที่พิมพ์ขึ้น
ในเมืองไทย

วันที่ ๔ มิถุนายน เ็นวันนั้น เจ้าพระยาพระคลังกลับจากจันทบุรี
กล่าวกันว่า ท่านเค็รทางขกมาจนถึงบางปลาสร้อย แล้วจึงไ้ลงเรือ
ต่อมายังกรุงเทพ ฯ เพราะระหว่างเมืองจันทบุรีกับบางปลาสร้อย มีคลื่น
ลมพัดเรือเค็รไม่ไ้ เจ้าพระยาพระคลังไปสร้างข้อมข้องกันพวกญวนที่
จันทบุรีซึ่งเป็นราชการสำคัญ อยู่เสียเป็นเวลานาน จึงพึงกลับมา
กรุงเทพ ฯ วันนั้นเอง

วันที่ ๑๓ มิถุนายน

เย็นวันนั้น ขณะที่หมอบรักเลนั่งอยู่ในห้องอ่านหนังสือ มีเสียงร้อง
 ทักเป็นภาษาอังกฤษว่า Hallo Doctor ! How do you do ? เป็น
 อย่างไรหมอ สบายดี หรือ หมอบรักเล ได้ยินเช่นนั้น จึงหันไปดูทาง
 นอกชานว่าจะเป็นคนอังกฤษที่ไหนมา เมื่อได้เห็นคนรูปร่างสันตติ ผิวเนื้อ
 ดำแดง แต่งตัวเป็นทหารเรือ มีกระบี่กาไหล่ทองแขวนอยู่ข้าง ๆ จึง
 เกิดตรงเข้าไปหา ขณะที่หมอบรักเล เกิดตรงเข้าไปหาตัวเอง นาย
 ทหารเรือผู้นั้นออกชนไม่ได้ หัวเราะออกมาดัง ๆ อาการเช่นนั้นทำให้
 หมอบรักเลจำได้ว่าไม่ใช่ใครที่ไหนมา คือเจ้าฟ้าน้อยนั่นเอง พระองค์
 ทรงเครื่องทหารเรือที่ได้รับพระราชทานเมื่อเร็ว ๆ นี้ แลการที่ทรงเครื่อง
 มาเช่นนั้น ก็โดยพระประสงค์จะทรงสัพยอกหมอบรักเลกับภรรยาเล่น
 เพื่อเป็นการสนุกซึ่งพระองค์ทรงโปรดนัก

วันที่ ๑๕ มิถุนายน เย็นวันนั้น มีการประชุมสวทมนต์ที่บ้านหมอบ
 รักเล การประชุมชนิดนี้มีทุกวันพุธ ที่บ้านของพวกมิชชันนารีคนใด
 คนหนึ่ง พวกมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในกรุงเทพฯ มากันทั้งหมด
 เมื่อสวทมนต์แล้วมีเทศน์ด้วย แต่ผู้ที่จะเทศน์นั้นผลัดเปลี่ยนกันเวียนไป
 ตามตัวอักษร เมื่อถึงชื่อผู้ใด ผู้นั้นต้องเป็นผู้เทศน์

วันที่ ๑๗ มิถุนายน

พระยาพิพัฒน์แลพระยาโชฎีกต้องรับพระราชอาญา

วันนี้ ประชาชน มีความทนทนทนใจกันเป็นอันมาก โดยที่ได้ทราบว่า

ข้าราชการผู้ใหญ่ ๒ คน คือ พระยาโชฎึก กับพระยาพิพัฒน์ต้องรับพระราชอาญาเรื่องที่เกิดขึ้นนั้น เป็นเช่นนั้น คือ

พระเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงทราบว่าเรือสำเภาจีนทั้งหมด เมื่อขายสินค้าหมดแล้ว ยันทุกเข้าสารกลับออกไปแทนไม้ฝาง ซึ่งเป็นไม้ที่ได้ภาษีขาออกสูง ส่วนเข้าสารได้ภาษีขาออกต่ำ ยันพระเจ้าแผ่นดินตั้งพระหฤทัยจะให้ไม้ฝางออกจากประเทศให้มาก จะได้รับภาษีงาม ๆ เมื่อมาทรงทราบว่าไม่เป็นไปตามพระราชดำริเช่นนั้น พระองค์ จึงมีพระราชโองการให้จำพระยาทั้ง ๒ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าทนนทนที่ โดยมีได้มีผู้พิพากษาหรือตุลาการตัดสินเลย เป็นควยบัน พระองค์ต้องพระราชประสงค์จะได้พระราชทรัพย์มาก ๆ เพื่อจะเอามาทรงใช้จ่ายในการสร้างวัด ซึ่งทรงตั้งพระหฤทัยจะให้แล้วเสร็จโดยเร็วที่สุด

วันที่ ๒ กรกฎาคม วันนั้น หมอขจรได้เฝ้าฯ ม. วิตแล ม. เศวนปอดซึ่งเพิ่งมาจากสิงคโปร์ ถึงกรุงเทพฯ . ในวันนี้ คว้าความยินดี นาง วิต ยังอยู่ที่เรือแลนาง เศวนปอด ยังช่วยอยู่ที่สิงคโปร์ เขาทั้ง ๒ มาเที่ยววัน เตรียมพร้อมสำหรับการงานของมิชชันนารี คณะแบบติสต์ บอก คือคนหนึ่งเป็นช่างพิมพ์หนังสือ ได้นำเครื่องพิมพ์อย่างดีมาด้วยเครื่อง ๑ พร้อมทั้งเครื่องฮาไหลสำหรับการพิมพ์หนังสือด้วย เศวนปอด จะเข้าสมทบกับแพนไทย (คือพวกที่มีฐานะเกี่ยวข้องกับคนไทย) วิต จะเข้าสมทบกับแพนจิน (คือพวกที่มีฐานะเกี่ยวข้องกับจีน)

วันที่ ๑๒ กรกฎาคม วันนั้น เป็นวันมีเหตุสำคัญของหมอบริตเล คือเป็นวันที่เจ้าพระยาพระคลัง สั่งให้หมอบริตเลนำเครื่องมือที่ใช้ในการ ตักน้ำทั้งหมดไปแสดงที่บ้านของท่าน หมอบริตเล ยอมทำตามความ ประสงค์ มีข้าราชการผู้ใหญ่ชั้นเจ้าเมืองซึ่งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ มากนัก มาก เจ้าพระยาพระคลังเข้าใจ แล้วจึงใช้เครื่องมือเหล่านั้นดีกว่าคน ที่มากทั้งหมด

ในวันนั้นเองหมอบริตเล เห็นว่าเป็นโอกาสอันดีที่จะร้องขอความช่วยเหลือจากเจ้าพระยาพระคลังสักอย่างหนึ่ง คือมีที่ดินแปลงหนึ่งของ เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งหมอบริตเลคิดว่าเป็นสถานอันเหมาะสำหรับจะ ตั้งโรงสวกสำหรับคนไทยขึ้น ถ้าขอเช่าจากเจ้าพระยาพระคลังได้ คำขอ ร้องเรื่องนี้ก็เป็นผลสำเร็จ เจ้าพระยาพระคลังยอมให้พวกมิชชันนารี เช่าที่แห่งนั้น เมื่อพวกมิชชันนารีเช่าที่ตรงนั้นได้แล้ว จึงได้สร้าง โรงสวกสำหรับคนไทย ขึ้นในระหว่างบ้านอรรคราชทูตแลคลอง นับว่า เป็นสาขาแห่งหนึ่งของคณะ อเมริกัน บอค ฮอฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ ไฟเรน มิชชันส์

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม เมื่อวันที่ ๑๕ ม. วิก กัย ม. เดเวนปอต ไป หาเจ้าพระยาพระคลัง เรียนถามเรื่องจะอนุญาตให้เขาทั้งสองอยู่ตรง ไหน และจะให้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่แห่งใด เจ้าคุณพระคลังตอบว่า พวก ฝรั่งเศสต้องอยู่ในหมู่เดียวกับ ม. ฮันเตอร์ (ที่ตำบลกกูจัน) ทั้งหมด (คือ โรงงานของ ม. ฮันเตอร์ อยู่ตรงกลาง พวกมิชชันนารีคณะแบป

คิลต์ บอค อยู่ข้างขวา พวกคณะอเมริกัน บอค ออฟ คอมมิชชันเนอร์
ฟอร์ ไฟเรน มิชชันส์ อยู่ข้างซ้าย)

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม วันนี้เป็นวันฉลองวันเกิดของหมอบรัดเล เป็น
วันตายของมารกาหมอบรัดเล แลเป็นวันที่หมอบรัดเลมาถึงกรุงเทพ ฯ
แต่นางบริดเล ก็มาทูลลาไปเปลี่ยนอากาศที่ปากน้ำ นางบริดเล
ขึ้นไปเที่ยวบนเรือของพวกแขกชาวเมืองสุทรีล่านึ่ง ได้พบจดหมาย
และกระดาษต่าง ๆ เข้าหีบหนึ่ง จดหมายแลกระดาษต่าง ๆ เหล่านี้
พวกมิชชันนารีคอยรับมา ๑๘ วันแล้ว ตั้งแต่เรือลำนข้ามสันดอนเข้ามา
(สมัยนั้น เป็นสมัยที่การคมนาคมยังไม่เจริญ เมล็ดจากสิงคโปร์มา
กรุงเทพ ฯ อย่างเร็วที่สุด ๔ เดือนจึงจะมีครั้งหนึ่ง จดหมายแลสรรพ
หนังสือต่าง ๆ ๖ เดือนจึงจะมาถึงสักครั้ง ๑)

วันที่ ๘ สิงหาคม วันนั้นเรือแฟตเติล บารรี ของบริษัทยคมเบ
ซึ่งเป็นเรือลำที่หมอบรัดเลแลครอบครัวพร้อมทั้งพวกมิชชันนารี โดยสาร
มากรุงเทพ ฯ คราวแรกนั้น เข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เรือเวเรนต์โยนส์
พร้อมด้วยภรรยาแลลูกกับนาง เทเวนปอต โดยสารเข้ามามกรุงเทพ ฯ
ในเที่ยววัน

วันที่ ๒๖ สิงหาคม เช้าวันนั้น ช่างเผือกเชือกหนึ่งของพระเจ้า
แผ่นดิน เจ็บมาก พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงสบายพระหฤทัย เพราะความ
ตายของพญาช้างซึ่งเป็นทนายถือนั้น ถือก็น่าเป็นลางร้ายสำหรับ
พระเจ้าแผ่นดิน แลเรื่องราวก็ได้เคยเป็นมาแล้ว คือพระราชบิดาแลพระ

อัยกาของพระองค์ก็เสด็จสวรรคตภายหลังเมื่อพญาช้างเผือกล้มในไม่
สู้ช้านักเหมือนกัน

วันที่ ๑ กันยายน พญาช้างเผือกตัวสำคัญของอาณาจักร ยังคง
อยู่ในอาการหนัก พระเจ้าแผ่นดิน ทรงตกพระหฤทัยมาก

วันที่ ๘ กันยายน เจ้าพระยาพระคลัง มีธุระยุ่งด้วยเรื่องช้างเผือก
เจ็บมาก ต้องไปคอยดูอาการทั้งกลางวันแลกลางคืน พร้อมด้วย
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่แลหมอหลวง พวกมิชชันนารีคอยจะพบท่านเพื่อ
ต้องการพูดจาเรื่องเรือนที่จะให้ท่านปลูกให้เข้า แต่หมดหวังที่จะได้พบ
จะพบกับท่านได้ก็เมื่อพญาช้างเผือกได้ถึงแก่ความตายหรือหายนั้นแหละ

วันที่ ๑๗ กันยายน แม้ว่า เจ้าพระยาพระคลังจะอยู่บ้าน พวก
มิชชันนารี ก็ไม่มีโอกาสจะพบท่านได้ ด้วยท่านมัวแต่กังวลปรึกษา
หารือเรื่องพญาช้างเผือกช่วยเท่านั้น จนแทบว่าจะไม่มีเวลาพักผ่อน
หลับนอนเลย (แต่พญาช้างเชือกนั้น หายช่วย พระเจ้าแผ่นดินมี
พระชนม์ ครองราชสมบัติยืนนานมาได้ อีกถึง ๑๔ พระพรรษา)

วันที่ ๑๘ ตุลาคม วันนี้ สมเด็จพระราชินี พระมารดาของเจ้าฟ้า
ใหญ่แลเจ้าฟ้าน้อย เสด็จสวรรคต ครองนชาราชการน้อยใหญ่ทั้งหมด
ต่างมีธุระยุ่งไม่น้อยไปกว่าคราวที่พระยาช้างเผือกได้ช่วยลงนั้น พวก
ราชบริพารทั้งฝ่ายหน้าแลฝ่ายในทั้งหมด ได้โศกเศร้ากันเพื่อเป็น
การไว้อาลัย

วันที่ ๒๕ ตุลาคม เช้าวันนี้ มีผู้หญิงบ้านนอกคนหนึ่ง ชาวเมือง
 ขยอขามาหาหมอบรัดเล ในขณะที่หมอบรัดเลพักกับหญิงนั้นถึงเรื่อง
 สวรรค์แลนรก หล่อนตอบว่าไม่ได้ตั้งใจจะไปอยู่ที่ไหนทั้งนั้น จนกว่า
 หล่อนจะได้พักจากกลางกับสามีเสียก่อน ถ้าสามีจะไปสวรรค์ หล่อน
 ก็จะไปด้วย ถ้าสามีจะไปนรก หล่อนก็จะไปอยู่กับเขายังที่นั่นด้วย
 เหมือนกัน การที่หล่อนพูดเช่นนั้น เห็นได้ว่ามีความรักสามีผิดกับคน
 อธรรมตา แลมีความเมตตาปราณีแก่ลูกชายแลลูกสาวทั้ง ๒ ซึ่งพา
 มาให้หมอบรัดเลรักษาโรคหุนวณนั้นเป็นอันมาก

วันที่ ๒๖ ตุลาคม เมื่อวานนี้ เรเวอเรนต์ รอยินสัน ได้พิมพ์
 หนังสือไทยชนิดขบหนึ่ง โดยเครื่องพิมพ์ของพวกมิชชันนารี คณะ
 แบปติสต์ พิมพ์คราวนี้ คิดว่าพิมพ์คราวก่อนซึ่งตัวพิมพ์ยังแกะด้วยไม้
 นั้นมาก พวกมิชชันนารีหวังว่าการพิมพ์หนังสือนี้ ต่อไปข้างหน้าคงจะ
 ทำให้ประชาชนไทยมีความนิยมกันมาก

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน วันนี้ พวกมิชชันนารี ไปดูเรือรบซึ่งหลวง
 นายสิทธิต่อที่เมืองจันทบุรีเมื่อเร็ว ๆ นี้ เรือลำนี้มีน้ำหนัก ๗๐๐ ถึง
 ๘๐๐ ตัน คาดกันว่าจะเป็นเรือที่ใช้การได้ดีและเป็นเกียรติยศแก่ผู้ต่อ
 เป็นอันมาก เป็นเรือลำที่ ๔ ซึ่งไทยต่อตามแบบฝรั่ง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน วันนี้ เรือครายกิลเบอย ของแขกอาหรับ
 เข้ามาจากสิงคโปร์ลำ ๑ แต่ไม่ได้เอาเมลเข้ามาด้วย ทำให้พวก
 มิชชันนารีหลง หวังใจผิด

วันที่ ๒ ธันวาคม วันนี้เป็นวันแรกที่หมอบรัดเล ได้เริ่มปลูกผัก
กันใช้ทรัพย์สิน โดยวิธีฉีกหน่อเชื้อเข้าไปในแขนของเต็ก ๆ ประมาณ
๑๕ คน ถ้าหากว่าการปลูกผักเป็นผลสำเร็จก็แล้ว จะเป็นประโยชน์
แก่ชาวสยามซึ่งได้รับความเดือดร้อนจากการออกผลคาคันทุก ๆ ปีนั้นมาก
ทีเดียว

หมอบรัดเล ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง ทหารเรือเรื่องปลูกผักกันใช้
ทรัพย์สิน เจ้าพระยาพระคลังเห็นชอบด้วย แลกล่าว่าเป็นการบุญ
อย่างยิ่งจะหาการบุญอย่างอื่นมาเปรียบเทียบกับได้โดยยาก ถ้าว่า หมอ
บรัดเล คิดการปลูกผักเป็นผลสำเร็จ แลท่านจะยินดีอนุญาตให้หมอ
บรัดเล เรียกเอาขวัญเข้าจากคนที่ไปปลูกผักจนแล้วคนละ ๓ บาท แต่
หมอบรัดเล ทำการครั้งนี้ยังไม่สำเร็จ อยู่ถึง ๔ ปี จนถึงปี พ.ศ. ๒๓๘๓
การปลูกผักจึงได้เป็นผลสำเร็จ

จดหมายเหตุทั่วไป สำหรับ พ.ศ. ๒๓๗๘

พวกมิชชันนารีแยกกันตั้งอยู่ ๓ แห่ง คือ เรเวอเรนต์ รอบินสัน ตั้ง
อยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หรือฝั่งพระนคร ใต้พระราชวังลง
ไปประมาณ ๘๐ เส้น ใกล้กับโรงสวดของคณะแบปติสต์ เรเวอเรนต์
ยอนสัน ตั้งอยู่ฝั่งพระนครเหมือนกัน ใต้พระราชวังไปประมาณ ๒๐ เส้น
หรือเหนือบ้านเรเวอเรนต์ รอบินสัน ขึ้นมาประมาณ ๖๐ เส้น หมอบรัดเล
ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาเยื้องกับรอบินสันเล็กน้อย ใน
บริเวณที่พวกมิชชันนารีตั้งอยู่นั้น นับว่าเหมาะทั้ง ๒ ฝั่ง เพราะ

อยู่ในที่ประชุมชนชาติต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนตั้งล้านกว่า แต่เป็นจีนโดยมาก พวกมิชชันนารียังได้เที่ยวไปตามบริเวณห่างจากที่อยู่ออกไปถึง ๑๒๐๐ เส้น ซึ่งเต็มแน่นไปด้วยหมู่ราษฎร ผู้มีความกระหายอยากได้หนังสือแจก ยิ่งนัก ทั้งในทิศเหนือแลทิศใต้ของพระนคร ในบรรดาฝูงชนเหล่านั้น มีพวกพม่าแลญวนอยู่ไม่ต่ำกว่า ๕๐๐๐๐ คน ซึ่งสมควรจะแจกหนังสือ แลสิ่งสอนศาสนา

พวกมิชชันนารี ๒ คน คือ เรเวอเรนต์ ยอนสันกับภรรยา ได้ไป จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นเมืองอยู่ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ของกรุงเทพ ฯ ไกลออกไปประมาณ ๖๕๐๐ เส้น ใกล้กับเขตแดนเขมร เมืองนี้มี ราษฎรประมาณ ๑๐๐๐๐ คน เฉพาะแต่ในเมืองมีราษฎรประมาณ ๑๐๐๐ ถึง ๕๐๐๐ คน พวกมิชชันนารีได้รับอนุญาต ให้แจกหนังสือแลสอน ศาสนาแก่พวกจีนที่เมืองนี้ได้ตามความชอบใจ เรเวอเรนต์ ยอนสันกับ ภรรยา ได้อยู่ที่เมืองจันทบุรี กับครอบครัวของหลวงนายสิทธิลูกชาย เจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งเป็นผู้เชิญให้ ไปถึง ๖ เดือน

แพนกจีน ได้แจกหนังสือไปเป็นจำนวนมาก แก่พวกจีนที่อยู่ใน เมือง แลพวกจีนที่มาล้าเภาจากเมืองจีน หนังสือจีนทั้งหมดที่ได้แจก ไปประมาณ ๒๐๐๐๐ เล่มกว่า พวกคณะแบบติสติกก็ได้แจกไปเท่า ๆ กับ จำนวนนี้เหมือนกัน

แพนกไทย ได้แจกหนังสือไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะ หนังสือไม่พอแจก ถ้ามีมากจะแจกสักกึ่งก็ได้ หนังสือภาษาไทย

(พิมพ์ด้วยตัวโรมัน) คัมภีร์ยอน ๒ — ๓ ฉบับ (ฉบับละ ๔ — ๕ ตอน)
 เท่านั้น ที่ได้พิมพ์แลแจกจ่ายไปในเมืองไทย ในระหว่างที่พวก
 มิชชันนารีอยู่ที่สิงคโปร์ ได้พิมพ์หนังสือ คัมภีร์ลูก ซึ่ง ม. กัตส์ลาฟ
 แพลออกไว้ ๘๐๐ ฉบับ แล้วนำเข้ามาด้วย แลต่อมา เรเวอเรนตโยนส์
 ได้พิมพ์คัมภีร์ แมตธิวขึ้นอีก ๒๐๐๐ ฉบับ ในแผนกนี้ ได้แจกหนังสือ
 ไทย ทั้งที่พิมพ์ด้วยตัวอักษร โรมัน แลตัวอักษรไทย ไปได้รวม
 ทั้งสิ้นประมาณ ๔๐๐๐ ฉบับเท่านั้น

แผนกยา ในแผนกนี้ ได้ทำประโยชน์มากที่สุด กล่าวคือ ได้
 รักษาคนไข้ทั้งชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ เกินกว่า ๓๘๐๐ คนนับว่าได้ทำ
 การช่วยเหลือคนทุก ๆ ส่วนของประเทศ แลได้ทำให้เกิดวิชาหมออย่าง
 ใหม่ขึ้นในเมืองไทยด้วย

เรื่องราวของพวกมิชชันนารี คณะ อเมริกัน แบบติสต์ บอค
 แอนท์ อเมริกัน บอค ออฟ คอมมิชชันเนอร์ ฟอร์ โฟเรน มิชชันส์
 ที่หมอบริตเล เขียนไว้ หมกใจความเพียงเท่านั้น หมอบริตเล กล่าว
 ไว้ว่า ถ้ามีโอกาสก็จะได้เขียนต่อไปอีก แต่ก็ยังไม่ได้เขียนไว้ จึง
 สมมติว่า เป็นอันจบเรื่องของพวกมิชชันนารีชุดที่ ๓ ที่ได้เข้ามาทำการ
 ในเมืองไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๓๗๘ เพียงเท่านั้น

